

JUILLET - AOÛT 2025
N° 258

Բովանդակութիւն

- Էջ 6** - Փարիզի Նուպարեան Սատենադարանը
- Էջ 10** - Արդեքաւոր Նուիրատուութիւն Հայոց Յեղասպանութեան Թաևսգարան-Դիմադրկին
- Էջ 11** - Արցախում Թագաւորութիւմը կոչուել է Աղուանից, Եկեղեցին՝ Աղուանից, բայց գործ ունենք ըսիկ հայկականութեան հետ. Համեստ Դետրուստան
- Էջ 16** - Յերթը հասած է Սասնայ պատմական վասիք Վերանորոգման
- Էջ 19** - Մետրոպոլիտին «Երիտասարդական» կայարանում Ներկայացուած է Կ. Զարեանի կեանքին ու գործին նուիրուած ցուցադրութիւն
- Էջ 20** - Գինու տուրիզմի ամրոջ շղթան՝ Enofest 2025 Փառատօնում - Նուին խորհրդարձ հայերուս մէց
- Էջ 22** - Ժմբետ և Լեման շրջանի Սուրբ Յակոբ Եկեղեցւոյ լուրեր

Sommaire

- P. 3** – Nicolas Walder, conseiller national, Vice-président de la Délégation suisse auprès de la Délégation parlementaire de la Francophonie – Initiative de paix suisse pour le Haut-Karabagh: Réunions au Congrès américain – La CPE-E décide de ne pas donner suite à l'initiative 24.321
- P. 4** – Interview avec S. Sukiasyan
- P. 8** – Entretien avec Ruzan Mantashyan
- P. 13** – A Hermon, des jeunes suisses et arméniens explorent les enjeux de la mondialisation – L'intégrale pour piano d'Arno Babajanian: Un hommage vibrant de Sona Igityan à la musique moderne arménienne
- P. 14** – Quand l'Orient épousa l'Occident
- P. 17** – L'Arménie s'apprête à mettre en ligne gratuitement ses manuscrits anciens – «Le pays d'Arto» de Tamara Stepanyan à l'ouverture du 78e Festival du film de Locarno 2025
- P. 18** – Augmentation des recettes fiscales en Arménie
- P. 23** – Nouvelles de l'École Topalian
- P. 24** – Nouvelles de l'UAS

ԱՐՁԱԿԱՆՔ

ARTZAKANK - ECHO

Bimestriel bilingue publié à Genève

ESPOIR DE PAIX ENTRE L'ARMÉNIE ET L'AZERBAÏDJAN

(Crédit: Primeminister.am)

Le 8 août 2025, à la Maison-Blanche, sous l'égide de Donald Trump, le Premier ministre arménien Nikol Pashinyan et le président azerbaïdjanaise Ilham Aliyev ont signé une déclaration commune¹ en faveur du renforcement de la paix entre les deux pays. Cette déclaration, prévoit entre autres la création d'une zone de transit passant par le sud de l'Arménie et reliant l'Azerbaïdjan à son exclave du Nakhitchevan. Elle sera nommée «Voie Trump pour la paix et la prospérité internationale» (TRIPP, son acronyme en anglais) et les États-Unis y disposeront de droits de développement.

Le 11 août 2025, Erevan et Bakou ont rendu public simultanément le texte officiel de l'accord paraphé entre l'Arménie et l'Azerbaïdjan sur l'établissement de la paix et des relations entre la République d'Arménie et la République d'Azerbaïdjan² qui «entrera en vigueur après l'échange de documents notifiant l'achèvement des procédures internes conformément à la législation nationale des Parties».

Saluée par un grand nombre de pays et qualifiée d'historique par Donald Trump, cette déclaration divise toutefois les Arméniens à travers le monde. Selon M. Pachinian «la paix est établie, (...) elle rend fiable et durable notre État, notre indépendance et notre souveraineté, et rend réaliste notre prospérité et notre bonheur». Pour ses opposants, l'accord comprend des concessions dangereuses de la part de l'Arménie envers l'Azerbaïdjan. D'autre part, l'ouverture de la voie TRIPP porterait atteinte à la souveraineté de l'Arménie sur le Syunik et conduirait à la création d'un corridor extraterritorial souhaité par Bakou. ➤➤➤

---

¹ Disponible en arménien et en anglais sur www.primeminister.am

² Disponible en arménien et en anglais sur www.mfa.am

Avec les compliments de
TAVITIAN
Atelier de sertissage

TAVITIAN S.A. - 18, ch. des Aulx - 1228 Plan-Les-Ouates - Téléphone 022 346 93 02 - Fax 022 346 93 04
tavitian@bluewin.ch

ESPOIR DE PAIX ENTRE L'ARMÉNIE ET L'AZERBAÏDJAN

»» Il est très difficile d'apprécier globalement les documents signés à Washington en se basant sur les textes et les avis des analystes avec pour toile de fond la campagne électorale en cours en Arménie pour les législatives de juin 2026. En effet, cet accord, qui, rappelons, n'est pas un traité de paix mais seulement un engagement à en signer un, influencera sans doute les résultats du scrutin. Cependant, en faisant abstraction des discours simplistes et polarisés où tout serait noir ou blanc, un nombre de constatations peuvent en être tirées même si beaucoup de questions et de modalités restent non résolues.

L'accord constitue un tournant stratégique dans le processus des négociations arméno-azerbaïdjanaises avec l'implication des États-Unis et y ajoute une certaine prévisibilité en diminuant les risques d'une nouvelle offensive militaire par l'Azerbaïdjan contre l'Arménie à court et à moyen terme. Il repose sur «les principes d'inviolabilité des frontières internationales et l'inadmissibilité du recours à la force dans le but d'acquérir des territoires» et se réfère entre autres à la Déclaration d'Almaty du 21 décembre 1991 pour l'établissement de relations interétatiques.

Par contre, l'accord ne fait aucune mention des prisonniers arméniens détenus et jugés en Azerbaïdjan et ne prévoit pas le retrait des troupes azerbaïdjanaises des portions du territoire souverain de l'Arménie notamment dans la région de Djermouk et le long de la frontière du Syunik, occupées depuis septembre 2023.

Aucune mention n'est faite non plus des droits des Arméniens d'Artsakh et du sort de leur patrimoine culturel. Pire encore, selon la Déclaration commune, les ministres des Affaires étrangères d'Arménie et d'Azerbaïdjan auraient signé une demande conjointe adressée à l'Organisation pour la sécurité et la coopération en Europe (OSCE) concernant la dissolution du Groupe de Minsk. Ce groupe avait été créé en 1992 avec pour mission de parvenir à un

règlement pacifique du conflit du Haut-Karabagh. Notons que l'Azerbaïdjan continue d'exiger la modification de la Constitution de la République d'Arménie, qui selon lui, inclut des revendications territoriales sur le Haut-Karabagh, comme condition préalable pour la signature du traité de paix même si cela ne figure pas dans les documents signés à Washington le 8 août dernier. Ainsi, Aliev pense mettre fin définitivement à toute référence à la présence et aux droits des Arméniens au Haut-Karabagh.

Un autre point sensible est l'engagement des parties de retirer, dans un délai d'un mois après l'entrée en vigueur de l'accord, toutes les réclamations, plaintes et procédures introduites contre l'autre partie devant les instances juridiques et de s'abstenir d'en engager d'autres à l'avenir.

Mais la question qui fait l'objet des plus grandes spéculations est l'ouverture des voies de communications entre les deux pays et en particulier de la voie TRIPP. Selon la déclaration commune, elle sera «fondée sur le respect de la souveraineté, de l'intégrité territoriale et de la juridiction des États». Cependant les détails concernant le déblocage des connexions régionales et l'implication des États-Unis n'ont pas encore été publiés de sorte que de nombreuses questions restent sans réponse. Qui contrôlera effectivement le passage TRIPP? Quelles sont les garanties pour la souveraineté arménienne? Par ailleurs, on ne sait pas dans quelle mesure la réciprocité sera assurée. Si cette route reliant l'Azerbaïdjan au Nakhitchevan ne mène pas à l'ouverture de toutes les autres routes, le blocus imposé à l'Arménie depuis trois décennies risque de perdurer.

Il est évident que l'Arménie, en position de faiblesse, a été forcée de faire des concessions de taille. La question qui se pose actuellement est de savoir si elle réussira à sortir de son isolement et à faire partie des grands projets d'infrastructure régionales, en dépit des risques existants et des défis liés à la conjoncture géopolitique particulièrement volatile. En effet, les enjeux économiques sont considérables et la réouverture des liaisons de transport permettront à l'Arménie de développer son économie, de rendre plus efficace la gouvernance publique et de bâtir une architecture sécuritaire novatrice et solide. Cela nécessitera un grand degré de professionnalisme et de compétence dans les efforts déployés à cet effet sur les plans interne et externe, tant politique, diplomatique ou militaire.■

M.S

ԱՐԴՎԱԿԱՆ

www.artzakank-echo.ch

6 numéros par année
Prix d'abonnement annuel: CHF 30.-

58, Rue de la Terrassière - 1207 GENEVE

CCP 12-17302-9

IBAN CH07 0900 0000 1201 7302 9

Responsable de publication: Maral Simsar
Tél. + 41 (0)78 892 93 31
artzakank@yahoo.com

NICOLAS WALDER,
CONSEILLER NATIONAL,
VICE-PRÉSIDENT DE LA DÉLÉGATION
SUISSE AUPRÈS DE LA DÉLÉGATION
PARLEMENTAIRE DE LA FRANCOPHONIE

La défense des droits des Arméniens du Haut-Karabakh est une activité que le Groupe parlementaire d'amitié Suisse-Arménie a pris à cœur dès le début de ses activités. Une des personnalités qui a émergé dans ce contexte est le

Conseiller national Nicolas Walder (Les Verts/GE), co-auteur avec son collègue Erich Vontobel (UDF/ZH) de la motion de la CPE-N pour l'organisation d'un forum suisse sur la paix dans le Haut-Karabakh, adoptée définitivement le 18 mars 2025.

La remise du mandat du Conseiller d'État genevois Antonio Hodgers le 7 mai dernier laisse un vide important qui sera comblé par une élection suppléative le 28 septembre, avec un deuxième tour le 19 octobre. Il s'agit d'une élection à laquelle le Conseiller national Nicolas Walder se porte candidat. **Tous les Arméniens de Genève sont appelés à le soutenir pour l'élection à ce poste important de Conseiller d'État de Genève.**

Le 18 septembre prochain Nicolas Walder interviendra en direct par vidéo à l'Assemblée nationale française pour expliquer l'importance de l'initiative suisse de la paix à ses collègues lors d'une audition sur le droit au retour des Arméniens du Haut-Karabakh. ■

**LA COMMISSION DE LA
POLITIQUE EXTÉRIEURE DU
CONSEIL DES ÉTATS DÉCIDE
DE NE PAS DONNER SUITE À
L'INITIATIVE 24.321**

Le 11 août 2025, la Commission de la politique extérieure du Conseil des États a (CPE-E) décidé à l'unanimité de ne pas donner suite à l'initiative du canton de Genève 24.321 «Pour la libération des prisonniers politiques détenus par l'Azerbaïdjan suite à l'annexion du Haut-Karabakh».

Rappelons que le 1er novembre 2024, le Grand Conseil de Genève avait adopté, à l'initiative du député Vert Julien Nicolet-dit-Félix, la résolution 1044 «Pour la libération des prisonniers politiques détenus par l'Azerbaïdjan» demandant à l'Assemblée fédérale:

- d'exiger de la République d'Azerbaïdjan, en tant qu'hôte de la COP29, le respect des critères fondamentaux de l'ONU en matière de droits de l'homme, de droit humanitaire et de liberté d'expression, en ce moment tous bafoués par Bakou;

**INITIATIVE DE PAIX SUISSE
POUR LE HAUT-KARABAGH:
RÉUNIONS AU CONGRÈS
AMÉRICAIN**

Le 8 juillet 2025, une délégation présidée par les conseillers nationaux Erich Vontobel (UDF, ZU) et Lukas Reimann (UDC, SG) et accompagnée du président de *Christian Solidarity International (CSI)*, Dr. John Eibner et de l'ancien ministre arménien des Affaires étrangères Vartan Oskanian – coordinateur du Comité pour la défense des droits fondamentaux du peuple du Haut-Karabagh, un organisme créé par le Parlement de l'Artsakh - a tenu une série de réunions de haut niveau à Washington D.C.

MM. V. Oskanyan, L. Reimann, E. Vontobel et J. Eibner (Crédit: CSI)

La visite, organisée par la CSI, avait pour but de promouvoir l'Initiative de paix suisse pour le Haut-Karabagh visant à créer un forum international de dialogue entre l'Azerbaïdjan et les représentants des Arméniens du Haut-Karabagh pour leur retour collectif et sécurisé chez eux.

La délégation a tenu des consultations supplémentaires avec des membres du Congrès, des organisations de défense des droits de l'homme et des institutions politiques, notamment lors d'une réunion d'information au Capitole, retransmis en direct sur les chaînes YouTube de CSI et ANCA et sur d'autres réseaux sociaux. ■

- d'exiger de la République d'Azerbaïdjan la libération immédiate des prisonniers de guerre - désormais prisonniers politiques - capturés dans le cadre du conflit au Haut-Karabagh;
- de s'assurer que la délégation suisse à la COP29 relayera avec constance et détermination ces exigences, seule ou en s'associant à d'autres délégations visant les mêmes buts.

Le 4 novembre 2024, l'initiative 24.321 portant le même titre a été déposée à l'Assemblée fédérale. Le 11 août dernier, elle a été soumise aux discussions devant la CPE-E, qui a décidé de ne pas lui donner suite en considérant qu'il «ne revient pas à l'Assemblée fédérale de formuler des exigences à l'Azerbaïdjan et que l'initiative est unilatérale.»

La CPE-E a également rejeté, par 5 voix contre 4 et 3 abstentions, une proposition de motion qui demandait la libération des prisonniers arméniens en Azerbaïdjan et la protection du patrimoine culturel arménien au Haut-Karabagh. ■

DESTRUCTION ET APPROPRIATION DU PATRIMOINE ARMÉNIEN D'ARTSAKH: HISTOIRE, MÉTHODES ET OBJECTIFS

INTERVIEW AVEC SAHAG SUKIASYAN

Ndlr: La première partie de cette interview a paru dans notre précédente édition.

Artzakank: Vous suivez les médias azerbaïdjanais et rapportez dans les colonnes de *Nor Haratch* de Paris les discours et les déclarations prononcés lors des colloques et conférences révisionnistes. Au-delà des visées expansionnistes, quels sont à votre avis les buts recherchés par M. Aliev sur le long terme?

Sahag Sukiasyan: Le projet de «résurrection» de l'Église d'Albanie a évidemment pour but de légitimer l'existence de l'État azerbaïdjanais et l'occupation des territoires au nord de l'Araxe vu qu'il n'existe aucune carte ancienne attestant de la présence d'une entité appelée Azerbaïdjan dans cette région. Les Oudis étant considérés une des composantes de la nation azerbaïdjanaise moderne, selon les autorités de ce pays, leur héritage reviendrait à l'État aujourd'hui appelé «Azerbaïdjan». Pour répondre à votre question, je ne suis pas spécialiste de géopolitique mais j'ai entendu récemment les explications d'un analyste auxquelles je serais tenté d'adhérer. Comme beaucoup de dictateurs, M. Aliev a la volonté de garder et de transmettre à son fils le pouvoir qu'il a hérité de son père. La société azerbaïdjanaise est très bien contrôlée, mais quand on suit les réseaux sociaux, transparaissent d'importantes tensions politiques et de multiples revendications socio-économiques. On sent bien qu'il y a une contestation latente. Le seul moyen pour Aliev de se maintenir au pouvoir est donc de désigner l'ennemi arménien comme étant le responsable de tout. En cultivant l'arménophobie, la haine de l'Arménie et des Arméniens, il réussit à galvaniser la société azerbaïdjanaise et à créer une espèce d'unité nationale qui est factice.

Artzakank: Compte tenu des moyens financiers employés par l'Azerbaïdjan pour faire avancer ses thèses mensongères, et du fait qu'il bénéficie du silence du Vatican et de l'Église orthodoxe russe, quelles sont ses chances de réussite dans les milieux académique et religieux?

Sahag Sukiasyan: Les Arméniens ont de leur côté la légitimité historique et un nombre important de spécialistes compétents dans tous les domaines tels que l'histoire, l'histoire de l'art, la philologie, etc ... dans beaucoup d'universités et d'institutions académiques prestigieuses. Nous avons tous les outils utiles pour faire face aux mensonges répandus par le régime aliévin mais paradoxalement, nous ne nous donnons pas les moyens et manquons de coordination. Ilham Aliev instrumentalise la religion

d'une manière phénoménale avec l'aide d'un groupe d'ecclésiastiques composé de l'évêque russe orthodoxe de Bakou, des rabbins des communautés juives, de l'évêque du diocèse catholique d'Azerbaïdjan, des pasteurs protestants et naturellement des Oudis représentés par MM. Mobili et Tanakari. A ces fins, ils se déplacent sur les cinq continents pour promouvoir l'image d'un «Azerbaïdjan, terre de tolérance». Par ailleurs, M. Aliev utilise toutes les plateformes du monde musulman (la Ligue arabe, l'Organisation de la coopération islamique, l'Organisation des États turcs, etc.) pour faire adhérer à sa propagande les autorités morales musulmanes. Certains centres spirituels ne se laissent pas manipuler, mais il existe une solidarité religieuse et aussi économique parce que la Fondation Aliev finance la construction de mardressés et de mosquées, ce qui peut naturellement intéresser ces institutions. On notera au passage que la cause du peuple palestinien, très largement musulman, ne bénéficie pas vraiment de son intérêt.

L'évêque russe Alexey Smirnov en l'église arménienne Saint Elie après avoir célébré la Divine liturgie. A sa droite, Rafik Tanakari, à sa gauche, Robert Mobili, le fondateur de la «Communauté des Oudis» (© udi.az)

Au XVIIe siècle, le philosophe anglais Francis Bacon déclarait: «Calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose». Pour faire face aux mensonges, nous devons fédérer nos efforts scientifiques, académiques et médiatiques, et œuvrer tous ensemble où que nous soyons, en Arménie ou en diaspora. C'est un combat quotidien que nous devons mener pour briser le mythe d'une terre de tolérance que l'Azerbaïdjan veut se donner par tous les moyens. Il est important également de démonter l'histoire révisionniste de l'Église d'Albanie et les thèses selon lesquelles les Arméniens auraient assimilé les Oudis et détruit leur héritage. Notons que les Oudis sont une des 26 tribus de l'Albanie et ne peuvent pas seuls revendiquer le patrimoine de l'Albanie du Caucase. Les Oudis chrétiens ont d'ailleurs été très largement massacrés par les ➤➤➤

INTERVIEW AVEC SAHAG SUKIASYAN

>>> Turcs et les Tatars de la région entre 1918 et 1920. Ce qui est aujourd'hui tu. Nous ne disposons malheureusement pas de moyens colossaux comme l'Azerbaïdjan et devons utiliser nos ressources efficacement au lieu de les engager dans des actions coûteuses et vaines qui n'aboutiront pas.

Ramin Mammadov, président du Comité d'État en charge des organisations religieuses, et le cardinal George Jacob Koovakad, préfet du Dicastère pour le dialogue interreligieux du Saint-Siège, à l'occasion de la signature du mémorandum d'accord sur le dialogue interreligieux le 28 juillet dernier (© azertag.az)

Artzakank: Quelles sont les mesures que l'Église apostolique arménienne et les Arméniens de manière générale peuvent entreprendre pour faire face à cette offensive religieuse, culturelle et morale?

Sahag Sukiasyan: J'ai personnellement eu un engagement au sein de l'Église apostolique arménienne de France notamment en qualité de responsable des relations œcuméniques durant des années et jusqu'à une date très récente. J'ai de ce fait beaucoup travaillé avec des catholiques, des orthodoxes et des protestants dans plusieurs instances, à Lyon, puis en région parisienne. Aujourd'hui je fais un constat très amer: Les Arméniens souffrent d'un grand isolement du point de vue de leurs liens avec les autres Églises. J'exprime d'ailleurs régulièrement mon désarroi, ma peine et ma colère quand je parle avec mes amis représentants de ces Églises dont j'ai été proche. On peut dire que nous sommes dans une vraie solitude quand on voit et entend certains comportements et propos des plus chaleureux à l'égard d'Aliev qui a détruit une partie de l'Église arménienne en Artsakh et partout dans son pays. Tout récemment encore, des «accords de coopération culturelle» ont été conclus et annoncés au grand jour entre le Vatican et l'État azerbaïdjanais¹. Ils constituent une grande honte, un grand scandale et une véritable trahison à notre égard. La chose est d'ailleurs dénoncée par des religieux catholiques comme le moine Jacques Berset, journaliste à la retraite mais toujours actif sur le site «Cath.Ch»².

Il est difficile de dire ce que l'Église apostolique arménienne pourrait faire sur le plan institutionnel. Je

prends un cas concret, celui des prisonniers arméniens d'Artsakh. Notre catholicos a été décoré par le patriarche Cyril de Russie et avant lui par M. Poutine. Je ne sais pas honnêtement ce qui est fait par l'Église au plus haut niveau mais je constate malheureusement qu'il n'y a pas de résultats. On aurait pu imaginer que Sa Sainteté renvoie ces décorations comme l'ont fait d'autres personnalités dans un passé récent. À Erevan et dans la diaspora, on a manifesté devant les ambassades des pays de l'Union européenne pour demander la libération des prisonniers. Mais excusez-moi, ceux qui pourraient faire quelque chose ce sont l'Église russe et M. Poutine. C'est donc directement à eux qu'il faut s'adresser. Nous ne savons d'ailleurs pas non plus si la hiérarchie arménienne catholique a tenté de convaincre les papes François et Léon XIV. Il me semble qu'un minimum de transparence s'impose à l'égard des fidèles de nos Églises concernant toutes ces questions.

Après la défaite de 2020, en tant qu'Arméniens, en tant que croyants, nous attendions une parole de nos chefs spirituels, des deux catholicos, du catholicos des Arméniens catholiques, du président de la Fédération protestante mondiale, qui auraient pu ensemble s'adresser à leurs frères et sœurs. C'était un évènement exceptionnel, une plaie morale si importante, qui nécessitait une telle action de leur part. Si vous n'êtes pas vous-mêmes mobilisés et organisés, comment pouvez-vous espérer mobiliser les autres?

Il y a quelques mois, le chef des musulmans d'Azerbaïdjan est allé avec une délégation au Parlement européen. Il y a donné une conférence et a rencontré les chefs de groupe, ce que je n'ai pas vu faire par mon Église. A titre personnel, je plaide aujourd'hui pour un gel de nos relations inter-ecclésiales, de la poursuite du dialogue théologique avec les Église catholique, orthodoxe et protestantes jusqu'à ce qu'elles se prononcent clairement face à l'Azerbaïdjan d'Aliev. L'État arménien, par la voix de son ambassadeur auprès du Vatican, doit aussi intervenir et arracher au nouveau pape une déclaration plus nette que ses «prières et salutations» pour la paix «au Caucase».

Tout ce travail, c'est avant tout le nôtre.

Nous devons retrousser nos manches et nous mettre au travail.

Beaucoup d'énergie est actuellement perdue dans des luttes intestines mortifères. ■

¹ <https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2025-07/holy-see-azerbaijan-sign-agreement-on-interreligious-dialogue.html>

² <https://www.cath.ch/news/le-vatican-accuse-detre-sous-linfluence-de-largent-de-lazerbaudjan/>

ՓԱՐԻՉԻ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

Մարուշ ԵՐԱՄԵԱՆ

Փարիջի Նուպարեան Մատենադարանը այս տարի կը բոլորէ իր հիմնադրութեան 100-ամեակը, որուն առիթով կ'ուգենք լուսարձակ մը բանալ ՀԲԸ Միութեան պատկանող այս մեծ մատենադարանի պատմութեան վկայ, որ Սփիտքի մեծ մատենադարաններէն կը համարուի, Սուլոր Ղազարի եւ Վիեննայի Միսիթարեան Միաբանութիւններուն մատենադարաններէն ետք:

Միութեան այն օրերու կեդրոն Գահիրեի մեջ, հիմնադրութեան միայն հինգ տարի ետք՝ 1911-ին, հիմը կը դրուէր «ՀԲԸ Միութեան Մատենադարան»-ին:

Այս առաջին Մատենադարանին ճոխացման համար շատ շատեր, մանաւանդ օրուան կարկառուն դեմքեր, գիրքեր նուիրաբերած են, որոնք աւելի ուշ Փարիջ փոխադրությով, կորիզը դարձած են Նուպարեան Մատենադարանին:

Մատենադարանը զոյց նպատակներ ուներ՝ «Ամէ կողմէ կ'ուգէր օստարութեան մեջ գտնուող հայոց, մանաւանդ ուսանող սերունդին տրամադրութեան տակ դնել ոչ միայն իր ազգային պատմութեան ու մշակոյթին ծանօթացման նպաստող, այլ նաև ընդհանուր զարգացման անհրաժեշտ հրատարակութիւններ, միևնուն՝ փրկել զանազան մասնաւոր հաւաքածոներ, որոնք իրենց տրերուն մահեն ետք կրնային ցրուի եւ կորսուի», զանոնք կեդրոնացելով համազգային հանգամանք ունեցող այս հիմնարկին մեջ, ինչպէս կը կարդանք 1935 թուականին գրուած գեկոյցի մը մեջ:

Գաղափար շատ կարեւոր թուացեր եր այդ օրերու մեծամեծներում՝ Պօղոս փաշա Նուպարին, Գալրուտ Կիւպէնկեանին, Գրիգոր Եղիայեանին (Գահիրեի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցոյ քարերա) եւ Կարապէտ Շերիտճեանին, որ առաջին գրադարանապետը եղած է: Այս անունները իրենց նուիրատուութիւններով ճոխացուցեր են Միութեան մատենադարանը: Անոնց օրինակին հետեւելով ուրիշներ եւս սկսեր են գիրքեր նուիրել, ինչ որ իր օգտակարութիւնը ունեցեր է այդ շրջանին:

Երուանդ Պեյ Աղաթօն, որ Միութեան գործադիր տնօրինս էր, սկսած է դիմումներ ընել, որպէսզի Միութեան փոխանցուի կաթողիկէ գրասերի մը՝ հանգուցեալ Վիչէն Հոլասի մատենադարանը:

«Յոլաս միջոց մը Պողոսյ հայ-կաթողիկ Պատրիհարքարանին նուիրած էր իր Մատենադարանը, բայց վերջն ետ առաջ էր այն մտավախութեամբ, թէ իր գիրքերը միակ յարանուանութեան մը սեփականութիւնը կը մնան, մինչդեռ իր փափառն էր որ եապէս համազգային բնոյթ ունեցող եւ ազգին բոլոր հասուածներուն առջեւ բաց հիմնարկութեան մը մօտ մնան: ՀԲԸ Միութիւնը այս տեսակետով յարմարագոյն հիմնարկութիւնն էր անշոշտ, եւ Կղաթօն Պեյ ալ այս կետը աշքի առջեւ ունենալով կատարեց իր դիմումները, Հոլասի մատենադարանին ստացման համար»:

Սակայն այն օրերու պարագաները արգելք դարձեր են ձեռնարկին յաջողութեան: Միայն 1925-ին, Արտաշես Յիլմիւցի ջանքերով, Հոլասի երկու աղջկերը՝ տիկին Բասեկա եւ օրիորդ Սօֆի Հոլաս, իրենց հօր ճոխ հաւաքածոն կը նուիրեն ՀԲԸ Միութեան:

ՀԲԸ Միութեան Կեդրոնական Վարչական ժողովը յարմար կը տեսնէ «Նուպարեան» կոչել Փարիջի մատենադարանը, ի յարգանք Պօղոս փաշա Նուպարին, որ 1927-ին Փարիջի Ալպոնի հրապարակին թիւ 11 շենքին մեջ ամբողջ յարկաբաժնն մը կը զնէ, Հոլասի գիրքերը ամփոփելու եւ հանրութեան տրամադրելու համար:

Պօղոս փաշա Նուպար այդ յարկաբաժնը կտակած է ՀԲԸ Միութեան, ինք հոգացած է դարակերուն եւ կահաւրումի ծախքը եւ իր հօր՝ Նուպար Փաշայի ճոխ հաւաքածոն, որ Եգիպտոս կը գտնուէր, իր ծախքով փոխադրել տուած է եւ նուիրած մատենադարանին: Այդ առթիւ Մատենադարանը ստացեր է նաեւ Միքայէլ փաշա Փողոթքայի մատենադարանին մաս մը, որ հուն փոխադրուած է, Գահիրեի մատենադարանին գիրքերն կարեւորագոյններուն հետ:

Խսկ Խտախիայն Փարիջ փոխադրուած են Մատթեոս Խերանեանի գիրքերը, որոնք ծեռք ելլերու վրա կատարելու համար առաջին անոր դրացի կամ անոր հետ յարաբերութիւն ունեցած բոլոր ժողովուրիներուն պատմութեան, ինչպէս եւ ընդհանուր մշակոյթին նուիրուած կարեւոր աշխատութիւններ, զանազան լեզուներով: 1935-ին արդէն 25 հազար կը հաշուէին այս գիրքերը:

ՓԱՐԻՉԻ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

»»» Տարիներու ըսթացքին Նուպարեան Մատենադարանին եկան մաս կազմել Աստուածատուր Հարենի, Օրմանեան սրբազնի, Յովհաննես Խան Մատենադար, Յրանդ Աստուրի եւ այլոց գիրքերը:

Նուպարեան Մատենադարանը կը պարփակէ նաեւ մամուլի հազուագիւտ հաւաքածոներ, 1840 թուական-ներէն մինչեւ Ներկայ ժամանակները եւ ուսումնասիրողներու տրամադրութեան տակ կրնայ դնել «Սասիս»-ի, «Կոռուլս»-ի, «Վրեւելք»-ի, «Յայրենիք»-ի, «Բիւզանդիոն»-ի, «Մոլոճ»-ի, «Քազմավեպ»-ի, «Քանասեր»-ի, «Յանդես Ամսօրեայ»-ի, «Ազգագրական Յանդես»-ի, «Արաքս»-ի եւ մամուլի այլ անուններու հաւաքածոները:

Մատենադարանին առաջին վերատեսուչին՝ Գրիգոր Սինապեանի մահեն եւ Լեւոն Կիւմիշկերտանի պատուակալ վերատեսչութեան կոչուելն ետք, մատենադարանին յարաբերութիւնները սերտ հանգամանք մը ստացեր են Խորհրդային Յայատանի հետ, երբ գիրքերու փոխանակութեամբ համաձայներ են իրարու օգնել:

Այս օրերուն կնքուած համաձայնագրի մը համեմատ, Խորհրդային Յայատան Նուպարեան Մատենադարանին պետք էր դրկէր լոյս տեսնող բոլոր հրատարակութիւնները՝ գիրք թէ մամուլ:

Լեւոն Կիւմիշկերտան կաա հաստատեր է Մոսկուայի «Վկրս» կազմակերպութեան, Ամսերտամի եւ Լեյտընի համալսարաններուն հետ, անոնցմէ գիրքեր ստանալու համար:

Դեւք է նշել նաեւ, որ Նուպարեան Մատենադարաններս կը պահուին իին լուսանկարներ, որոնք կը կազմեն կարեւոր ֆօթո-ֆունտ մը, քարտեզներ, վաւերագրեր, հայ գրագետներու արխիվներ: Յոն կեդրոնացած են Յրանդ Աստուրի, Խաչատուր Միսաբեանի, Խաչիկ Ռուղուկեանի, Օրմանեան եւ Մանկունի սրբազններուն, Տիգրան Երկարի, Եագուա Արթին Փաշայի արխիվներն ու ձեռագրերը:

Այդ թուականներուն՝ 1935-ին Մատենադարանին Վարչութիւնը նպատակ ունեցեր է կազմելու նաեւ դրամագիտութեան բաժին մը, որուն կորիզը պետք էր դառնային Կիյվիոյ Սահակ Կաթողիկոսին կողմէ Նուիրուած քսան կտոր Կիյկեան պղինձ եւ արծաթ հազուագիւտ դրամները:

Chers membres de l'association Arzakank-Echo,

Nous avons le plaisir de vous convier à une

Assemblée Générale Extraordinaire

**Le samedi, 4 octobre 2025 à 15h00
au Centre arménien de Troinex**

ORDRE DU JOUR

- **Modification des statuts**

Faisant suite à la décision de l'Administration fiscale cantonale d'accepter notre demande d'exonération fiscale, nous sommes dans l'obligation de modifier l'article 18 de nos statuts tel qu'exigé par cette autorité:

Texte en vigueur:

Lors de la dissolution de l'Association, l'Assemblée Générale extraordinaire attribuera le patrimoine de l'Association à une ou plusieurs organisations arméniennes de Suisse. Le cas échéant, elle décidera librement des parts.

Texte exigé:

En cas de dissolution de l'association, l'actif disponible sera entièrement attribué à une autre institution poursuivant un but d'intérêt public analogue à l'association et bénéficiant de l'exonération d'impôt. En aucun cas, les biens ne pourront retourner aux fondateurs physiques ou aux membres, ni être utilisés à leur profit en tout ou en partie et de quelque manière que ce soit.

Le comité

Մատենադարանը հաւաքած է նաեւ ազգային Նշխարներ, ինչպես Զօր. Անդրանիկի անձնական իրեն ու թուղթերը, ամփոփուած յատուկ ապակեդարանի մը մեջ:

Գայուստ Կիւլպենկեան Մատենադարանին նուիրեր է 1673 թուականին ծաղկարար Ղազարի կողմէ Եւղոկիոյ մեջ գրուած ու Նկարազարդուած թանկագին Յայսմատուրք մը:

«Արամ Անտոննեան մեծ ծեռնհասութեամբ եւ նուիրումով կատարած է Մատենադարանին կազմատրման եւ դասաւրման դժուարին աշխատանքները 1927-ին ի վեր, գրադարանապետի իր պաշտօնով»:

Արամ Անտոննեան Յամաշխարհային Բ. պատերազմին, գերմանացիներուն Փարիզ Ներխուժումի օրերուն, ինքզինք վտանգի Ենթարկելով կոցեր է փրկել Մատենադարանին գիրքերն մաս մը, իսկ մասցեալը Պերիին (Գերմանիա) փոխարդուած է, «ուսումնասիրելու համար հայկական մշակոյթը եւ հայերու կապը արիական ցեղերուն հետո»: Պատերազմին աւարտեն ետք կարելի եղած է այդ գիրքերը վերադարձնել Նուպարեան Մատենադարան:

Այսօր նոյն հասցեին վրայ գտնուող ՀԲԸ Միութեան Փարիզի Նուպարեան Մատենադարանը կը շարունակէ այլքան օգտակար աշխատանքը, իր ծառայութիւնները տրամադրելով գլխաւորաբար մասնագետներու, հայ թէ օտար:

Մ. Ե.

(Գանձասար)
(Ակարները՝ bnulibrary.org)

LA «DÉVOYÉE» EXTRAORDINAIRE!

ENTRETIEN AVEC RUZAN MANTASHYAN

En profitant de sa présence à Genève à l'occasion des représentations de La Traviata, nous avons eu l'immense plaisir de rencontrer Ruzan MANTASHYAN (<https://www.mantashyanruzan.com/>) qui nous a accordé une longue interview dans laquelle elle se dévoile sur son passé, présent et avenir artistiques. Une cantatrice d'exception, une voix solide, ample et lyrique, mais aussi une jeune femme simple et touchante, qui tient des propos intelligents et modernes dans une joie de vivre débordante. Elle a l'intelligence de continuer à prendre des leçons de chant même de loin, par des moyens techniques modernes alors qu'elle est déjà une cantatrice confirmée, tout en restant à l'écoute des développements politiques et artistiques de son pays natal, l'Arménie. Ne ratez aucune occasion de l'entendre si elle se produit ici ou ailleurs, car cette étoile montante au firmament de l'opéra vous emballera sûrement par sa prestance naturelle et sa maîtrise artistique sur scène.

Ara SIMSAR

**Saison 24-25
Sacrifices**

La Traviata

Après des études au Conservatoire Komitas avec V. HARUTYUNOV, vous êtes partie en Italie pour vous perfectionner auprès de Mirella FRENI à Modène et Hedwig FASSBENDER à Francfort, avant de faire partie de l'Atelier lyrique de l'Opéra de Paris pendant 2 saisons. Quels enseignements avez-vous tiré de ces riches années d'apprentissage et en quoi vous ont-elles guidée dans le choix du répertoire que vous interprétez aux quatre coins du monde à l'heure actuelle?

J'ai beaucoup appris de chacun de mes trois grands professeurs. Je me considère très chanceuse d'avoir rencontré les bonnes personnes, qui m'ont guidée dans mes pas. Mon premier professeur, Valery Harutyunov, n'a pas hésité à me laisser partir. «Je t'ai tout donné, continue avec Mirella Freni» m'a-t-il dit et c'est avec sa bénédiction, pour ainsi dire, que je suis partie alors qu'il me restait encore une année pour étudier avec lui. Mais grâce à cette opportunité, j'ai

obtenu mon diplôme du conservatoire par correspondance en étudiant avec lui et Mme Freni en même temps. Je pense que Valery Harutyunov m'a donné l'éducation de base dont j'aurais toujours eu besoin tout au long de ma vie, car de temps en temps, on revient à ses racines. J'ai ensuite appris la tradition italienne avec Freni. J'étais très jeune à l'époque et j'ai commencé par des rôles plus légers, des rôles de jeunes filles comme Susanna (*Les noces de Figaro*), Musetta (*La Bohème*), Michäela (*Carmen*), etc. Puis j'ai évolué au fil des ans. Aujourd'hui, les personnes qui m'aident le plus dans le choix du répertoire sont H. Fassbender et mon manager, René Massis, qui ont une connaissance approfondie du sujet. Malheureusement, mes deux premiers professeurs ne sont plus de ce monde. Je pense que le plus judicieux est de suivre sa propre évolution naturelle, de suivre l'évolution de sa voix au fil des ans et de décider du répertoire à privilégier en fonction de cela. Il faut être bien guidé par des personnes compétentes et intéressées, car quand on est jeune on veut tout faire, tout chanter, mais on ne comprend pas vraiment les difficultés. On peut même chanter le rôle, mais pour ce qui est de son avenir, il faut écouter ceux qui ont de l'expérience.

Nous avons eu l'immense plaisir et la fierté de vous entendre plusieurs fois au Grand Théâtre de Genève et la dernière fois en tant que Rachel dans La Juive, alors que vous étiez enceinte de 6 mois de votre fils, mais aussi aux opéras de Lausanne et de Zurich. Après cette prise de rôle de Violetta dans La Traviata, pensez-vous donner une nouvelle orientation à votre carrière en interprétant davantage de rôles verdien plus dramatiques par exemple? Quels sont vos critères qui vous guident en choisissant d'interpréter un nouveau rôle?

Non, je ne suis pas pressée. On m'a déjà proposé des rôles comme Léonora (*Il Trovatore*) à plusieurs reprises, et même Élisabeth de Valois dans la version française (*Don Carlos*) mais j'ai décliné car je pense que je ne dois pas me précipiter. J'aborde Verdi avec beaucoup de prudence même si j'ai déjà chanté Alice Ford (*Falstaff*) à Komische Oper de Berlin et je le chanterai cet automne à Vienne. Je pense qu'un rôle comme Violetta (*La Traviata*) a de multiples facettes et que j'ai encore du chemin à parcourir. Violetta est un rôle emblématique à cet égard, et on a beaucoup à apprendre d'elle. C'est mon premier grand rôle verdien et je commence à apprendre le langage verdien, pour ainsi dire. Je ne suis pas pressée. Je pense que tout doit se dérouler dans un climat dynamique et calme, sans précipitation. Si je chante les rôles dramatiques de Verdi maintenant, que devrais-je chanter ensuite? Je souhaite que ma carrière de chanteuse dure plus longtemps. ➤➤➤

LA «DÉVOYÉE» EXTRAORDINAIRE!

ENTRETIEN AVEC RUZAN MANTASHYAN

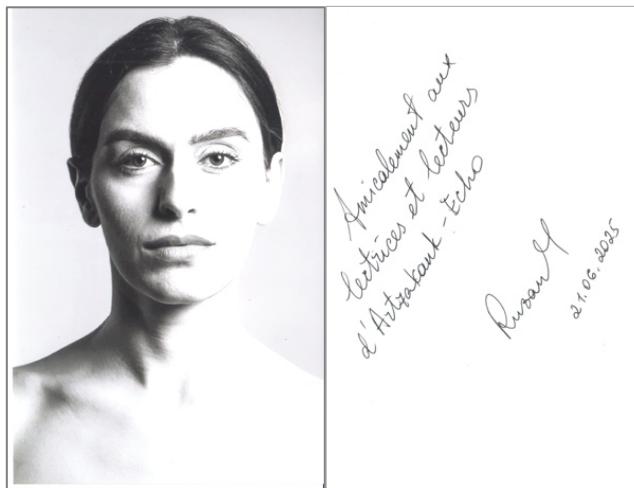
»»» Quant aux critères pour le choix des rôles, c'est difficile à dire car lorsqu'on vous demande si vous voulez chanter tel ou tel rôle, c'est pour trois années plus tard. Il faut pouvoir se projeter dans le futur et imaginer où l'on en sera dans sa carrière, à quel stade de développement vocal on sera. Et j'en reviens à la nécessité d'avoir de bons conseillers qui vous aideront sur ces points que l'on ne peut pas encore cerner, faute d'expérience. Dans mon cas, comme je l'ai déjà mentionné, il s'agit de mon manager, René Massis, de son épouse, mon ancienne professeure Hedwig Fassbender. Ils sont tous deux d'excellents conseillers, et je leur en suis très reconnaissante.

Vous chantez en six langues dont l'arménien. Nous avons pourtant peu de chances de vous entendre en concert et surtout en récital jusqu'à présent. Pensez-vous développer ce répertoire dans un proche avenir? Quelles sont les difficultés, selon vous, d'une soirée de récital pleinement réussie? Le choix des œuvres, la tonalité des œuvres choisies, le fil conducteur du thème abordé? Un mix d'œuvres légères et plus profondes? La langue?

Pour être honnête, je suis très intéressée par les concerts et les programmes de concerts. J'y travaille, et maintenant, après avoir chanté la dernière représentation de *La Traviata*, je me précipite en Arménie, où il y aura un concert dans la petite salle d'Arno Babajanyan avec le pianiste Kirill Gerstein. Nous avons un programme de Komitas - Debussy. C'est un pianiste exceptionnel. Parallèlement, je travaille sur un autre programme. En août, je présenterai à nouveau Komitas, Rachmaninov, Liszt et Richard Strauss dans le cadre de la Schubertiada à Vilabertran, Gérone. Il y a d'autres programmes en cours avec un pianiste arménien que je ne souhaite pas encore annoncer. Depuis la naissance de mon enfant, je m'intéresse de plus en plus aux concerts, car ils me permettront d'être moins souvent loin de chez moi. C'est un créneau que je n'ai pas encore beaucoup exploré et j'y travaille avec beaucoup d'intérêt.

Aussi difficile qu'il soit pour qu'un concert soit considéré comme réussi, je pense qu'il devrait y avoir un fil conducteur entre les compositions, un thème qui me touche ou touche quelqu'un, dont on veut parler, qu'on veut souligner, qu'on trouve important, et ainsi, on peut suivre le programme plus facilement. Mes collègues, qui ont donné de nombreux concerts, me disent tous qu'il est essentiel qu'il y ait un fil conducteur entre toutes les chansons, un thème qui permette de comprendre la structure de la soirée et que les gens la rejoignent plus facilement. Ce thème s'exprime de différentes manières, dans différentes

langues, dans le langage musical de différents compositeurs et dans les mots des poètes. Comme je l'ai dit, il existe un autre programme, plus dépendant, lié à la nationalité arménienne. Cela peut aussi être un sujet, et nous préparons un tel programme. Je n'ouvrirai pas trop de parenthèses, car une fois prêts, nous essaierons de le présenter à différents endroits. Les sujets peuvent donc être variés. Il est important que le programme soit homogène.

Nous aimerais également vous entendre dans des rôles du répertoire allemand que vous n'avez pas encore abordé jusqu'à présent, même si celui-ci requiert une technique différente de celle des ouvrages en italien et/ou français que vous maîtrisez à merveille. Certaines héroïnes straussiennes ou wagnériennes telles que la compositrice (Ariadne auf Naxos dans lequel vous avez déjà chanté la partie de l'Echo), Senta ou Elsa vous attirent-elles, entre autres?

Je pense que chanter en allemand ne nécessite pas une autre technique vocale. Il y a cependant des détails et des nuances linguistiques à maîtriser. Avec un coach on peut les apprendre avec le temps. C'est pareil pour n'importe quelle autre langue. Je ne chante pas en allemand car je n'ai pas de répertoire. Je chante des rôles pour voix lyrique, et dans le répertoire allemand, les rôles sont généralement très légers ou plus souvent écrits pour une voix plus dramatique. J'ai déjà chanté *Les quatre derniers Lieder* de Richard Strauss avec l'Orchestre Philharmonique de Monaco. Je ne suis pas pressé de chanter Senta et Elsa, mais peut-être un jour *Les Maîtres Chanteurs de Nuremberg*. Il y a des possibilités, des options, mais je pense qu'il y a une tendance générale à faire appel à des chanteurs germanophones pour la musique allemande, ce qu'ils font bien mieux que d'autres. Cela a été le cas pour le rôle de Rosalinde dans l'opérette *Die »»»*

ENTRETIEN AVEC RUZAN MANTASHYAN

>>> *Fledermaus*, où la préférence a été donnée à une chanteuse germanophone, car il y avait des dialogues.

Dans le prolongement de la question précédente, quels sont les rôles que vous aimerez aborder et ajouter à votre répertoire qui comprend quelques 22 rôles à l'heure actuelle?

Il y aura Desdémona, pour l'année Verdi, qui sera la transition naturelle après *La Traviata*. Je pense que ce rôle correspond davantage à ma voix que celui de Violetta. Parmi les nouveaux rôles, si je peux me permettre, Rusalka (*Rusalka*) de Dvořák. Il est vrai que je l'ai déjà chanté mais c'était pendant la Covid et nous avons fini par faire un film et ne l'avons pas chanté en public. Ensuite, il y aura *İolanta* de Tchaïkovski. J'ajoute petit à petit. À chaque saison, soit je n'ai pas de nouveau rôle, soit il n'y en a qu'un seul, ce qui me permet de me préparer sereinement pour le rôle. Par exemple, pour la saison prochaine, il y aura des rôles que je n'ai pas chantés depuis longtemps, comme Fiordiligi (*Cosi fan tutte*), que je devrai redécouvrir. C'est une saison intéressante, car il y aura Fiordiligi, Alice Ford, que j'ai déjà chantée mais que je devrai redécouvrir, et Tatiana (*Eugène Onéguine*), que j'ai chantée à de nombreuses reprises. Une œuvre très intéressante est attendue à Paris, sous la baguette de Semyon Bychkov. Ensuite, il y aura de nouveau *La Traviata* à Montpellier. C'est intéressant, maintenant que j'ai mis Violetta de côté pour un moment, je sens que le moment est venu de lui accorder un peu de repos, car je me suis beaucoup investie en elle pendant des mois. Et ensuite, je suis sûre qu'elle se développera au maximum. Ensuite, il y aura Rusalka et Desdémone, *İolanta*, etc. Je présente mes projets pour les deux ou trois prochaines années. C'est déjà beaucoup de travail. Les rôles augmenteront petit à petit. Pour

ԱՐԺԵՔԱՒՈՐ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԹԱՎԳԱՐԱՆ-ՀԻՄՆԱՐԿԻՆ

Վենետիկի Միհիթարեան միաբանութեան անդամ Վահան ծ. վլդ. Օհանեան Հայոց Ցեղասպանութեան թանգարան-հիմնարկին յանձնած է շուրջ 32 հազար միաւոր փաստաթուղթ, զորս ան հաւաքած է իր երկարամեայ գիտական, հոգեւոր եւ ազգային ծառայութեան ընթացքին:

Նիւթերը կ'ընդգրկեն ամերիկեան, բրիտանական թերթեր յօդուածներ եւ ֆրանսայի Նաևը քաղաքի արիստոկրատիկին մեջ պահպանուած դիւնազիտական փաստաթուղթեր՝ Հայոց Ցեղասպանութեան եւ ընդհանրապես Հայկական հարցին առնչութեամբ:

Այս արժեքաւոր հաւաքածոն կարեւոր աղբիւր կը հանդիսանայ հետազոյ ուսումնասիրութիւններու, յատկապես՝ Հայոց Ցեղասպանութեան պատմութեան հետազոտման համար: ■

(Եռազոյն)

certaines, je pense que je refuse sagement, car j'aimerais beaucoup interpréter *Madama Butterfly*, mais je pense qu'en attendant un peu plus longtemps, le résultat sera bien meilleur. On me l'a proposé deux ou trois fois, mais j'ai sagement refusées. Dans notre profession, on dit non, plus qu'on accepte parfois, car il faut choisir son répertoire avec intelligence, et je pense que ce n'est pas parce qu'on a chanté un rôle une fois qu'on le maîtrise parfaitement. Il est bien plus intéressant de développer un rôle qu'on a déjà chanté de nombreuses fois, mais c'est aussi très intéressant d'aborder une nouvelle partition et de découvrir un nouvel héros, un nouveau rôle sous un angle nouveau.

En conclusion, quelques mots à l'attention des mélomanes arméniens qui vous apprécient et qui vous suivent depuis vos débuts mais aussi aux lecteurs de notre journal Artzakank?

Je tiens à exprimer ma profonde gratitude aux journalistes d'Artzakank pour leur attention et leurs questions intéressantes. Je me produis à Genève toujours avec une grande joie, comme si c'était chez moi. J'espère y retourner bientôt et rendre mes compatriotes fiers. Merci! ■

ԱՐՑԱԽՈՒՄ ԹԱԳՎԻՌՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈԶՈՒԵԼ Է ԱՂՈՒԱՆԻՑ, ԵԿԵՂԵՑԻՆ՝ ԱՂՈՒԱՆԻՑ, ԲԱՅՑ ԳՈՐԾ ՈՒՆԵՆՔ ԲՆԻԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ. ՀԱՄԼԵՏ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

Նարա ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ

Արցախի տարածքում մինչ օրս աղուաներէն որևէ տառ չի յայտնաբերուել: Վաղբրիստոնեական մի շարք յուշարձաններ՝ Ներառեալ նրանց վրայի արձանագրութիւնները, որոնք յստակ ժամանակագրութիւն ունեն, հնարաւորութիւն են տախի խօսելու այն մասին, որ Արցախը հայկական է եղել: Այս մասին ասում է ԵՊՀ մշակութաբանութեան ամբիոնի վարիչ Համլէտ Պետրոսեանը, որը, համագործակցելով միջազգային գիտական հանրույթի հետ, տարիներ շարունակ պեղումներ է կատարել Արցախում:

Համլէտ Պետրոսեանի հեղինակած «Վաղբրիստոնեական հնագիտութիւնն ու յուշարձանները հայ-ադրբեջանական հակամարտութեան գոտում. Տիգրանակերտ, Ամարաս, Վաճառ» վերտառութեամբ գիտական յօդուածը լոյս է տեսել Գերմանիայի Թիլ համալսարանի՝ «Արցախի մշակութային ժառանգութիւնը. հայոց պատմութիւնը և դրա հետքերը Լեռնային Ղարաբաղում»* վերտառութեամբ ժողովածուում: Դետազոսուի նպատակն է եղել ցոյց տար, որ քրիստոնեական արշալյուսին՝ 4-րդ դարի վերջից մինչև արաբական արշաւանքները՝ 7-րդ դարի կեսերը, Արցախը հայաբնակ էր, հայախոս ու հայագիր:

Գիրք՝ Եթնիկութեան ցուցիչ. Արցախի հայկական ժառանգութիւնն

«Յօդուածում Ներկայացրել եմ այն յուշարձանները, որոնք Աղուանից Եկեղեցու Ենթակայութեան տակ էին: Մօտաւորապէս 5-րդ դարի կեսերից Արցախը և Ուսիիքը միացուել են Աղուանից թագաւորութեանը և Աղուանից Եկեղեցու մաս կազմել: Աղբեջանցիներն օգտուում են այն արիթից, որ Եկեղեցին կրչում է Աղուանական, կաթողիկոսը կոչում է Աղուանից կաթողիկոս, և այդ պատճառով էլ ասում են, թե Արցախը հայութեան հետ որևէ առնչութիւն չունի: Մինչդեռ վաղբրիստոնեական մի շարք յուշարձաններ՝ Ներառեալ նրանց վրայի արձանագրութիւնները, որոնք յստակ ժամանակագրութիւն ունեն, հնարաւորութիւն են տախի խօսելու այն մասին, որ Արցախը հայկական է եղել», - ասաց Համլէտ Պետրոսեանը՝ ընդգծելով, որ Եթնիկութեան աւելի յստակ ցուցանիշ, քան գիրք, հազիր թէ գոյութիւն ունի: «ճարտարապետական կառոյցները երբեմն վիճարկելի են, բայց գիրք չես կարող վիճարկել»:

Համլէտ Պետրոսեանն ընդգծեց, որ Արցախի վաղմիջնադարեան հայերէն արձանագրութիւնները թուագրուում են 5-9-րդ դարերով, այսինքն՝ հայերէն այրութիւնի ստեղծումից ի վեց:

Արցախում յայտնաբերուած 5-6-րդ դարերի Եկեղեցիների առանձնայատկութիւնները

2006-2020 թուականներին, Արցախի մի շարք շրջաններում մասնաւորապէս Տիգրանակերտում, Դա-

դիվանքում, Վաճառում, կատարուած պեղումների արդիւնքները Ներկայացուած են Թիլ համալսարանի ժողովածուում:

Տիգրանակերտի պեղումների ժամանակ, որոնք կատարուել են վերոնշեալ ժամանակամիջոցում, երկու Եկեղեցի է յայտնաբերուել: Ըստ ԵՊՀ հետազոտողի՝ դրանք դասական քրիստոնեական Եկեղեցիներ են և ոչչով չեն տարբերուած Հայաստանի մի շարք Եկեղեցիներից: Եկեղեցական այդ կառոյցներին կից կան որոյ առանձնայատկութիւններ, որոնք դրսակորուել են 5-6-րդ դարերում. «Տիգրանակերտի պեղումների արդիւնքում յայտնաբերուել է մասունքարան, որն ունի միայն արևելեան մուտք: Քրիստոնեական կառոյցները ոչ թէ արևելեան, այլ արևմտեան մուտք պետք է ունենան: Միակ արևելեան մուտք ունեցողը համարւում է Տիրոջ գերեզմանը Գողգոթայում: յետայդու պեղումներ են արուել Ամարասի վանքում: Այստեղ Գրիգոր Լուսաւորչի թոռան՝ Գրիգորիսի մատունքարանն է, որն ունի երեք մուտք՝ մեկը արևելքից:

Պեղումները շարունակուեցին Վաճառում, որտեղ կայ Սուլք Ստեփանոսի վաղբրիստոնեական մասունքարանը: Տուեալ կառոյցը ևս ունի արևելեան մուտք: Այս բոլոր կառոյցների վրայ յայտնաբերուել են միայն հայերէն արձանագրութիւններ», - նշեց Համլէտ Պետրոսեանը: Նա ընդգծեց, որ Աղուանից թագաւոր Կաչագան Բարեպաշտը արտասական Եկեղեցու ինքնուրոյն կարգավիճակ տալու ծգտումով 5-րդ դարի վերջին և 6-րդ դարի սկզբին փորձել է առանձնացնել Աղուանից Եկեղեցին, որը միշտ հայ Եկեղեցու գաղափարական-ծխական ազդեցութեան տակ է եղել: «Այս նպատակով ստեղծել է «Երուսաղեմեան» պատմութիւններ, այն է՝ քրիստոնեութիւնն առաջինը տարածել է ոչ թէ Գրիգոր Լուսաւորիչը, այլ Թադէոս առաքեայի աշակերտ Եղիշան, որն այդ նպատակով Աղուանը է Եկեղեցապետից: Սակայն այս վաղբրիստոնեական բոլոր պատմութիւնները հազիր թէ իրականութեան հետ մեծ կապ ունենան: Խնդիրն այն է, որ թագաւորը փորձել է իր Եկեղեցին աւելի ինքնուրոյն դարձնել: Մինչդեռ մեկ դար անց հայ Եկեղեցին նորից վերականգնել է իր դիրքերը», - ասաց հետազոտողն ու յաւելեց, որ վաղ քրիստոնեութեան տարբեր ժամանակահատուածներում կարելի է տեսնել՝ Աղուանից ➤➤➤

(*) <https://www.universitaetsverlag.uni-kiel.de/en/programme/books/Arzach>

ԱՐՑԱԽՈՒՄ ԹԱԳԱԻՈՐՈՒԹԻՒՆԸ ԿՈՉՈՒԵԼ Է ԱՂՈՒԱՆԻՑ, ԵԿԵՂԵՑԻ՝ ԱՂՈՒԱՆԻՑ, ԲԱՅՑ ԳՈՐԾ ՈՒՆԵՆՔ ԲՆԻԿ ՀԱՅԿԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԵՏ. ՀԱՍԼԵՏ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ

>>> կոչուած Եկեղեցին, որի ամենախտելեկտուալ համայնքը արցախ-ուստիբեան հայ համայնքն էր, անընդիատ ձգտել է ինքնուրոյնութիւն ծեռք բերել: Եւ այսօր Աղրբեջանը յաճախ է մատնացոյց անում այդ հանգամանքները, թէ հայ Եկեղեցին բռնութեամբ է իր ծեռքում պահել կղուանից Եկեղեցին»:

Արցախի վաղմիջնադարեան յուշարձանների օտարալեզու արձանագրութիւնները

Ըստ Համլէտ Պետրոսեակի՝ Արցախում 5-9-րդ դարու Ներառեալ կայ 40-50 արձանագրութիւն, որոնցից ընդամենը 4-ը են օտարալեզու, իսկ մասցածը հայերէն են. «Ամբողջ Արցախում կայ երեք յունարէն արձանագրութիւն. Յիսուս Քրիստոսի անունը երեք անզամ փորագրուած է Տիգրանակերտի ժայռափոր Եկեղեցու պատերին: Կայ նաև մեկ արաբերէն արձանագրութիւն, որը յայտնաբերուել է Տիգրանակերտի գիշաւոր բազիլիկ Եկեղեցու յատակին և թուագրուում է 8-րդ դարով: Դա տարածաշրջանի՝ արաբերէնով ամենավաղ արձանագրութիւնն է», - Նշեց հետազոտողն ու յաւելց, որ ըստ իր Եզրայանգման՝ թէ Արցախում թագաւորութիւնը կոչուել է Աղուանից, մարզպանութիւնը՝ Աղուանից, Եկեղեցին՝ Աղուանից, բայց գործ ունենք բնիկ հայկականութեան հետ, իսկ այսպէս կոչուած աղուանական ցեղերի ներկայացուցիչների մասին Եղած տեղեկութիւնները եղակի են և որևէ այլ պատկեր, հայկականութիւնից զատ, երևան չեն բերում:

Ինչ վերաբերում է Արցախի տարածքում գոյութիւն ունեցող ամենավաղ իսլամական կառոյցներին, հետազոտողը շեշտեց, որ դրանք թուագրուում են 14-րդ դարի սկզբով և օտար իջի առկայութեան արտայայտութիւնն են. «Երբ ասում ենք Արցախի տարածքի իսլամական ժառանգութիւն, պետք է նկատի ունենանք, որ այն համարեայ բացակայում է Արցախի լեռնային»:

Messes arméniennes en Suisse alémanique

Date	Heure	Lieu	Adresse
14.09.2025	14 30	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
12.10.2025	14 30	Kath. Kirche Nussbaumen	5415 Baden AG
26.10.2025	14 00	St. Maria Kath. Kirche	8200 Schaffhouse SH
02.11.2025	15 00	Röm. Kath. Kirche	9424 Rheineck SG

www.armenische-kirche.ch
Pfr.ShnorkTchekidjian Tel: 079/704 74 87

մասում կամ Լեռնային Ղարաբաղում: Այդ յուշարձանների մեծ մասը ղարաբաղեան տափաստանում են: Իսլամական ժառանգութեան մեծ մասը ղամբարաններ են՝ ընդհանուր մօտ 34-ս են՝ Ներառեալ 19-րդ դարի Շուշի, Աղդամի, Ֆիզովիի մզկիթները: Իսկ Արցախի հայկական յուշարձանների թիւը մօտ 4600 է, որից 1000-ը ստեղծուել են ՀՀ անկախութեան տարիներին»:

Աղրբեջանի վարած քաղաքականութիւնը՝ Արցախի հայկական ժառանգութեան նկատմամբ

Համլէտ Պետրոսեակը նշեց, որ Ներկայում Աղրբեջանն ի կատար է ածում իր այն յայտարարութիւնը, թէ անկախութեան տարիներին Արցախում և շրջակայրում կառուցուած յուշարձաններն օկուպանտական ժառանգութիւնն են, և պետք է վերացնել դրանք. «Վյսինքն՝ անկախութեան տարիների բոլոր յուշարձանները, այդ թուում Եկեղեցիները, պետք է վերացնեն ու վերացնում են: Բայց քանի որ այդ յուշարձանների մի մասը տեղակայուած է Հայոթեական մեծ պատերազմի յուշարձանների կողքին, հետևաբար վերացնում են նաև Հայոթեական մեծ պատերազմի յուշարձանները: Իսկ հնագոյն ժամանակաշրջանի յուշարձանները, օրինակ՝ Դահիկանքը, Ամարասը, Ներկայացնում են աղուանաութիւնական, և Նշում, որ հայերէն արձանագրութիւնները պետք է ջնջուեն դրանց վրայից», - ասաց հետազոտողը՝ յաւելով, որ հայերէն արձանագրութիւնները ջնջելու վերաբերեալ տեղեկութիւններ դեռևս չկան:

Ըստ հետազոտողի՝ ինտիրներից մեկն ել այն է, որ Հայաստանը ոչ մի տեղեկութիւն չունի այն տապանաքարերի, իսչքարերի վիճակի մասին, որոնք Արցախի անտառներում են: Համլէտ Պետրոսեակը, սակայն, հիմք ընդունելով Աղրբեջանի՝ 60-ական թուականների պրակտիկան, հետևութիւն է անում, որ նրանք այդ ամենը ոչնչացնում են. «Արցախում մօտ 1000 գիւղեր են եղեւ, որոնք 19-րդ դարում ունեցել են Եկեղեցի, գերեզմանոց: ճանապարհաշինական աշխատանքների անուան տակ այժմ Աղրբեջանը վերացնում է հայկական հետքերը: Ամիսը 2-3 գիւղ է ջնջում»:

Համլէտ Պետրոսեակի դիտարկմամբ մեր մշակութային կերպարի ինքնութեան պահպանութեան կարևորագոյն լրակներից մեկը միջազգային գիտական համայնքն է, և նմանատիպ յօդուածների տպագրութիւններն ուղղուած են այդ համայնքի իրազեկուածութեան բարձրացմանը: ■

Ն.Ս.

(Երեւանի Պետական Համալսարան - յսա.ամ)

À HERMON, DES JEUNES SUISSES ET ARMÉNIENS EXPLORENT LES ENJEUX DE LA MONDIALISATION

Du 25 juillet au 2 août, le village de Hermon (Vayots Dzor) a accueilli un projet d'échange international réunissant vingt jeunes de Suisse et d'Arménie, sous l'égide de l'association *Youth Exchanges without Borders* (YEWB). Un programme riche, axé sur les défis et les opportunités de la mondialisation, a mêlé ateliers, excursions et découvertes interculturelles.

Fondée en 2012 par quelques anciens membres du Parlement des jeunes d'Emmen (LU), l'association organise régulièrement des échanges internationaux de jeunes entre la Suisse et les États successeurs de l'Union soviétique, en particulier dans le Caucase du Sud.

Depuis 2016, YEWB collabore avec son partenaire arménien *Community Development NGO*, une ONG très active dans le sud de l'Arménie. Ses principaux domaines d'action sont l'autonomisation des jeunes, la création de revenus, les énergies renouvelables et l'aide aux réfugiés.

(Crédit : Page Facebook de yewbngo)

Au fil de la semaine, les participants ont exploré le thème central à travers des formats variés: discussions interactives, visites d'entreprises, et rencontres avec des acteurs locaux. L'un des temps forts fut la visite de *Zealous Tech*, entreprise informatique d'Erevan, illustrant concrètement l'impact local des dynamiques globales.

Le programme s'est également ancré dans la culture arménienne avec la découverte de la fête de Vardavar, des visites au monastère de Noravank, à la grotte d'Areni-1, ou encore à Jermuk, où les jeunes ont collaboré avec un centre local de jeunesse, lieu de formation et d'espoir pour de nombreux jeunes déplacés du Haut-Karabakh.

La Mission de l'Union européenne en Arménie (EUMA) a présenté au groupe ses actions en faveur de la stabilité régionale, soulignant le rôle des institutions internationales dans un contexte géopolitique sensible.

Soutenu par Movetia et le Rotary Club Luzern-Seetal, ce projet s'inscrit dans une volonté de renforcer la compréhension mutuelle, l'engagement des jeunes, et de combler le vide laissé par l'exclusion de la Suisse du programme Erasmus+. Un prochain projet est déjà annoncé pour 2026, baptisé «AZNAVOUR 26». ■

L'INTÉGRALE POUR PIANO D'ARNO BABADJANIAN: UN HOMMAGE VIBRANT DE SONA IGITYAN À LA MUSIQUE MODERNE ARMÉNIENNE

À l'occasion du centenaire de la naissance d'Arno Babadjanian, la pianiste suisse-arménienne **Sona Igityan** signe, avec *ARNO BABADJANIAN: COMPLETE WORKS FOR PIANO*, une intégrale majeure qui s'impose comme un hommage d'exception au compositeur. Fruit de plusieurs années de travail entre l'Auditorium Fazioli de Sacile et Lausanne, cet enregistrement inédit nous plonge au cœur de la Yerevan d'après-guerre, dans une Arménie où la tradition rencontre l'audace créatrice et l'innovation musicale d'une nouvelle génération de grands artistes.

Sortie digitale le 26 septembre 2025 sur toutes les plateformes. Le CD est disponible en précommandé (25 €) par e-mail: grainedemusique@bluewin.ch.

Une tournée européenne est actuellement en préparation. La première a eu lieu en Suisse le vendredi 5 septembre, dans le cadre de l'ouverture du PianoFest Moudon (Lausanne), festival international de musique moderne, à l'Église St-Étienne de Moudon.

Né à Erevan en 1921, mort dans la même ville en 1983 des suites d'une leucémie, Arno Babadjanian présente très tôt des dispositions pour la musique. Il entre au conservatoire à l'âge de sept ans, et écrit sa première composition, *La Valse des pionniers*, deux ans plus tard. Doué d'une excellente mémoire et très bon lecteur à vue, il étudie auprès du compositeur arménien Sergueï Barkhoudarian (1887-1973) puis au Conservatoire de Moscou dans la classe de Constantin Igouumnov (1873-1948) avec qui il approfondit sa connaissance de la musique de Bach, dont le contrepoint le fascine, ainsi que de Beethoven, Chopin et Rachmaninov. Diplômé des classes de piano et composition en 1948, il retourne en Arménie où il obtient un poste de professeur au Conservatoire d'Erevan.

Son catalogue comprend une vingtaine d'opus pour piano seul ou deux pianos, plusieurs œuvres de musique de chambre dont son célèbre *Trio* avec piano en fa dièse mineur, créé en 1952 par le violoniste David Oistrakh, le violoncelliste Sviatoslav Knoushevitski et le compositeur lui-même au piano, ainsi que plusieurs œuvres orchestrales, comme son *Poème-Rhapsodie* de 1954, son concerto pour piano (1944), ses concertos pour violon (1948) et violoncelle (1962) ainsi que sa *Ballade héroïque* pour piano et orchestre (1950). A cela s'ajoutent des œuvres scéniques, pour le théâtre ou le ballet, ainsi que des musiques de film, comme *La Chanson du premier amour* (1958) ainsi que des chansons teintées de folklore arménien. ■

QUAND L'ORIENT ÉPOUSA L'OCCIDENT

Philippe DERSARKISSIAN

Le président Macron l'avait proclamé alors que les deux cercueils de Mélinée et de Missak Manouchian allaient être panthéonisés: «*L'Arménie est la petite sœur de la France*»

La dernière fois, je vous relatais ici, l'histoire de ces deux Isabelle:

Elles sont à elles deux les pierres angulaires de cette fusion des deux mondes qu'étaient l'Orient et l'Occident, nous sommes au Moyen-Âge, en 1188.

Elles furent les dignes représentantes des familles franques qu'étaient les Lusignan ou la dynastie locale d'Antioche et fermement épaulées par deux rois qui furent leurs bras stratégiques et armées alors que dans l'ombre elles s'occupaient de diplomatie.

Précision: Pourquoi parle-t-on de famille «franque» et non «française»?

Les Francs étaient un peuple germanique installé en Europe occidentale dès le IIIème siècle. C'est à partir de 1250 (au Moyen-Âge tardif) que la nation française va éclore.

Donc notre première, Isabelle d'Antioche, épouse du prince Levon II de cet État d'Arménie de Cilicie, insuffla et entreprit les premières relations de l'Arménie d'avec la France, nous sommes en 1188.

Mais Isabelle mourut prématurément en 1190. Le prince Levon II fut reconnu roi par Rome en 1198 et devint officiellement le roi Levon Ier.

Notre deuxième Isabelle (Isabelle d'Arménie), fut le fruit d'une deuxième union (1210) d'avec Sybille de Lusignan (originaire de Poitiers en France). Isabelle aussi se maria deux fois:

En 1221 avec Philippe d'Antioche (originaire de Normandie). Mais le désir de ce dernier de vouloir imposer beaucoup trop violemment le clergé latin au détriment de l'Église arménienne le desservira: il fut destitué et empoisonné en 1225.

Cependant ce mariage ne fut pas que l'union de deux trop jeunes héritiers (car Isabelle avait 6 ou 8 ans et Philippe D'Antioche 18 ou 20).

Il fut le symbole de l'Arménie se liant à la culture franque, se liant aussi aux chevaleries de Champagne et de Normandie et donc à l'univers des cours françaises.

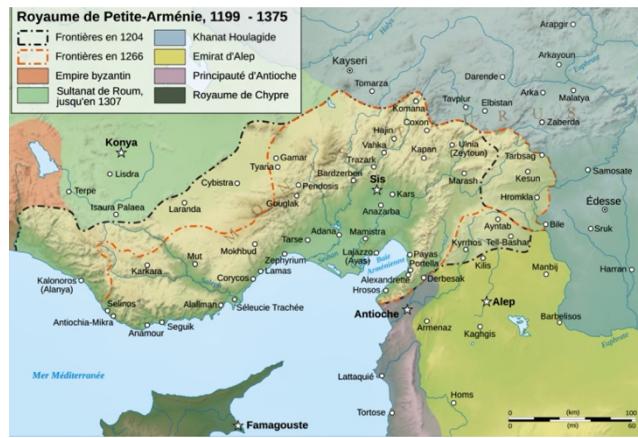
Et pour Philippe, Antioche se rapprochait d'un royaume oriental, lequel partageait la même foi chrétienne tout en conservant l'identité de ses propres rites.

La cour de Cilicie s'occidentalise, le droit féodal prend forme; c'est-à-dire que le cadre juridique qui précise les relations entre seigneurs, vassaux et paysans s'organise dans cette société médiévale.

Aussi l'héraldisme se développe et les chevaliers portent donc des signes distinctifs sur leurs boucliers, bannière et autres sceaux et ce, afin d'être clairement identifiables durant les combats.

Nous savons aussi que des troubadours provençaux trouvèrent asile auprès des princes arméniens.

Tout cela marquera à jamais la mémoire arménienne: Désormais les princesses du royaume sont plutôt appelées à se tourner vers l'Occident lorsqu'il s'agira de s'unir par le mariage: Ces unions devinrent des passerelles culturelles et non simplement que des unions diplomatiques.

Isabelle d'Arménie convola en secondes noces avec Héthoum, un seigneur de Babéron en Cilicie, qui deviendra par le mariage le roi Héthoum Ier et aussi le père fondateur de la dynastie des Héthoumidès. De cette union, 8 enfants naquirent dont le futur roi Levon III.

Mais quelle est l'origine de cette relation entre le royaume de Cilicie, (dès 1188), pour la France et l'Occident?

En 1095 Jérusalem était sous le contrôle des Turcs seldjoukides, un peuple musulman qui avait conquis la majeure partie de Levant. Jérusalem à la fin du XIe siècle était déjà sous domination musulmane depuis 638 suite à la conquête des arabes.

Dès lors le pape Urbain II, fait un appel à la chrétienté d'Occident, afin qu'elle se soulève et reprenne Jérusalem.

La première croisade fut donc prêchée à Clermont car il fallait impérativement protéger les pèlerins chrétiens qui se rendaient là-bas.

Dès 1097 c'est la France qui fournit la part essentielle de la chevalerie croisée, laquelle provenait de toutes les régions de France (Champagne, Normandie, Provence, Aquitaine). Les Croisés franchirent les frontières de l'Asie Mineure jusqu'à l'Arménie cilicienne alors que les Arméniens ➤➤➤

QUAND L'ORIENT ÉPOUSA L'OCCIDENT

>>> étaient pris en tenaille entre les puissances byzantines et musulmanes: ils virent à leur frontière des frères de foi et non pas des envahisseurs alors qu'ils n'avaient de cesse de subir l'oppression des empires voisins: Une espérance et des alliances nouvelles allaient enfin voir le jour.

De leur côté les chevaliers français découvrirent des communautés arméniennes très ferventes, solidement ancrées à leur foi.

Les contacts furent chaleureux, les Arméniens guidèrent les Croisés dans les montagnes. Ils mirent aussi à leur disposition des chevaux, des vivres, et des amitiés se scellèrent: Elles muteront en alliances durables avec en toile de fond des mariages des princes et princesses des deux mondes.

Certes l'Arménie avait déjà perdu ses hautes terres et s'était repliée vers la Cilicie en y fondant un royaume prospère tournée vers la mer et donc, bien entendu, le commerce, mais elle restait un royaume fragile, enclavé tout de même, avec cette menace musulmane omniprésente... Les Croisés, sous l'égide des familles princières de France, purent offrir cette protection inespérée.

Levon II d'Arménie l'avait compris: Chef habile, fin diplomate, il comprit que la survie du royaume passait par le rapprochement d'avec Rome tout en ménageant le clergé arménien et qu'il fallait en outre s'allier aussi par le sang aux seigneuries franques de Syrie et de Terre sainte. Isabelle d'Antioche, sa première femme engagea donc les premières relations diplomatiques d'avec l'Occident et malheureusement elle mourut prématurément... Mais le processus était engagé.

Mais quid de la dynastie des héthoumidès?

Levon III (fils d'Héthoum Ier et d'Isabelle d'Arménie) devint roi en 1269.

Le royaume devait encore faire face aux Mamelouks d'Égypte et aux Turcomans que Levon III vainquit. Il fit même aussi des incursions en Syrie avec l'aide des Mongols partiellement christianisés à cette époque.

Le royaume était cependant affaibli. Levon III décèdera en 1289. Mais pas moins de 15 enfants (oui, 8 fils et 7 filles!) naquirent de son union (1272) d'avec Kyranna de Lampron et c'est l'un de ses fils, Ochine d'Arménie, qui lui succèdera.

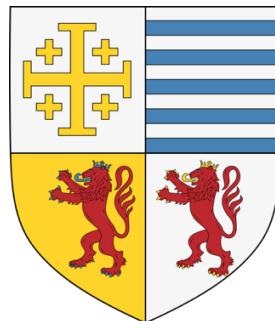
Ochine chercha à restaurer l'ordre au sein du royaume et régna jusqu'en 1320.

Ochine d'Arménie était le soutien de l'union des Églises arméniennes mais aussi catholique romaine car il avait besoin d'un soutien efficace contre les menaces extérieures: Il fallait renforcer les liens avec l'Occident latin quand bien même le clergé et la population en générale restaient fermement attachées à l'orthodoxie arménienne.

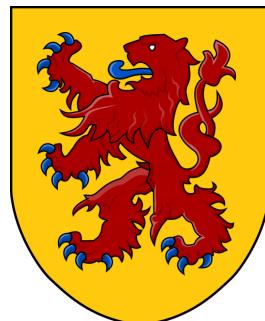
Ochine d'Arménie se maria donc - bien stratégiquement - 2 fois avec... deux Isabelle (encore deux autres!)

Avec l'arménienne, Isabelle de Korikos, une des plus puissantes familles de Cilicie, avec laquelle il eut un fils (1309) le futur roi Levon IV d'Arménie. Ensuite Isabelle, la reine consort d'Arménie, fut écartée du pouvoir et nous perdons sa trace. Elle mourut vers 1323 et certains historiens avancent qu'elle aurait été éliminée.

Ensuite, en 1316, Le roi Ochine épousa en secondes noces la latine Isabelle d'Anjou, elle-même liée à la famille royale de Chypre par les Lusignan, afin de renforcer les alliances occidentales. Aucun enfant ne naîtra de cette union et Ochine d'Arménie mourra en 1320.

Armoiries de la maison de Lusignan / Blason des Héthoumidès
(Source : Wikipedia)

En attendant la majorité de Levon IV la régence fut assurée par Ochine de Korikos (un oncle d'Isabelle), un personnage influent, et cette régence devint rapidement une domination étouffante sous son emprise puissante à tel point qu'il maria de force sa fille au roi Levon.

Devenu majeur, Levon IV fit, ni plus ni moins, qu'exécuter, en 1329, sa femme, et encore Ochine de Korikos ainsi qu'une très grande partie de cette puissante famille, et se maria avec la princesse Constance d'Aragon, en 1330.

Constance était reliée aux familles royales de la Méditerranée (de France, d'Espagne et d'Italie).

Levon IV dut faire face à des luttes internes permanentes entre les barons arméniens, les factions pro-byzantines, pro-mongoles, pro-latines. Il était en outre favorable à une union avec l'Église catholique ce qui le rendit impopulaire. Il essaya de donner un nouveau souffle aux alliances latines de Chypre, de Naples et de France face aux menaces des Mamelouks d'Égypte.

Il fut assassiné en 1341 par ses propres barons en raison de sa politique pro-latine.

De cette union d'avec Constance, naitra la princesse Soldane d'Armenie. Mais avec la mort sans héritier de Levon IV, le destin de la dynastie Héthoumidé aurait pu être définitivement scellé.

>>>

ՀԵՐԹԸ ՀԱՍԱԾ Է ՍԱՄԱՆՁ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱԼԵՒ ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՄԱՆ

Յայ երաժշտական գանձարանի մեջ անհամար են Մարաթոնկ Սարի ծոնուած եղանքը: Իր աշխարհագրական դիրքի հետեւանքով Մարաթոնկ Սարի գագաթը այդքան ալ դիրին հասանելի չէ եղած բոլոր ժամանակներուն:

Վերջերս շնորհիւ Ազիզ Տանջի նախազահած միութեան ջանքերուն, Մարաթոնկ սարը թէ տեղական հշխանութիւններու եւ թէ Մշակոյթի եւ Զբոսաշրջութեան նախարարութեան ուշադրութեան արժանացաւ: Այս ծիրեն ներս Պարմանի մշակոյթի եւ գրուաշրջութեան տնօրինութիւնը տեղեկատուական ընյթով ժողով մը կազմակերպեց Պոլսոյ մեջ: Ժողովին հրաւիրուած էին Սատունի Հայրենակցական միութեան առնեապետ՝ Արամ Տեմիր, Միութեան անդամներէն Պեստ Զապար եւ Սամի Վրթան:

Այսուեւ տնօրեն Մեհմետ Իհսան Ասլանը բացատրութիւններ տուաւ ցարդ կատարուած գործերու մասին: Ան նշեց թէ Բաղի հայոց Պետրոս առաքեայի վանական համայիրէն եւ Բարձրադիր Սուլր Աստուածածին Եկեղեցին, նորոգութիւն կը նախատեսուի նաեւ Եղիսաբերու ուխտավայրերու եւ ասորիներու Մոր Քիրիաքոս վանքի համար ալ:

Լուսաբանական ընոյենվ այս ժողովին Հայճարի անունով ներկայ էր ճարտարագետ Նազար Պիհարթը:

Ան ալյայտնեց թէ Հայճար միութիւնը պատրաստ է վերանորոգման աշխատութիւններուն նպաստելու որպես խորհրդատու:

Նման նորոգութիւններու ընթացքին օրակարգի Եկող կարեւորագոյն նիւթերէն մեկն ալ նորոգութենէ ետք տուալ շինութեան շահագործման ծեւն է:

Ըստ Երեւոյթի գործող կառավարութիւնը համարձակութիւն չունի Եկեղեցի մը նորոգելով պաշտամութիւն բանալու: Մաս որ տարածաշրջանի վրայ նման պահանջ մըն ալ չկայ: Անցեալին Աղթամար Կողմի պատմական Եկեղեցւոյ նորոգութեան ժամանակ ալ այս նիւթը օրակարգի Եկած էր եւ այդ ժամանակուայ պատրիարքական փոխանորդ Արամ Արք. Աթեշեան մերժած էր Եկեղեցւոյ սեփականութիւնը ստանձնել, յայտնելով որ այդ տարածքին մեջ հաւատացեալներու հօտ մը գոյութիւն չունի եւ Պատրիարքարանը նոյնիսկ գորկ է պահակի մը ամսականը վճարելու կարողութենեն: Այդ ժամանակ լուծումը գտնուած էր Եկեղեցին թանգարանի վերա-

QUAND L'ORIENT ÉPOUSA L'OCCIDENT

»»» Mais la nature, tout comme l'histoire par ailleurs ont horreur du vide. Deux derniers rois héthoumide se succéderent :

Constantin V, de 1344 à 1362, descendant d'un frère d'Héthoum 1er, et Constantin VI, de 1362 à 1373, cousin germain du précédent. Et tous les deux furent assassinés.

Cette hécatombe était due au fait que depuis les héthoumidés jusqu'au Lusignan, tous les monarques ne souhaitèrent qu'une assimilation de l'Arménie cilicienne à l'Occident, et non juste une intégration, ou des échanges culturels et une diplomatie, qu'à la finalité, seules nos différentes Isabelle avaient tenté d'instiller dans ce monde devenu trop violent.

Enfin, Léon V de la maison de Lusignan régna de 1374 à 1375. Il était le fils de Jean de Lusignan et de la princesse Soldane d'Arménie (et donc le petit fils du roi Levon IV). Il fut couronné à Sis, capitale de la Cilicie en 1374.

En 1375 les Mamelouks d'Égypte conquirent le royaume d'Arménie et Léon V fut capturé et emprisonné au Caire de 1375 à 1382. Il fut ensuite libéré grâce à l'intervention du roi de Castille et du roi de France et vécut en exil à Paris où il reçut une pension de Charles V puis de Charles VI de France et mourut en 1393. Il fut inhumé en grande pompe à la nécropole des rois de France à Saint-Denis. Situation assez exceptionnelle du seul roi étranger enterré parmi les Capétiens et les Valois.

En français moderne son épitaphe est la suivante: «Ci-gît très noble et excellent prince de Lusignan V, roi latin du royaume d'Arménie, qui rendit l'âme à Paris le 29e jour de novembre de l'an de grâce 1393. Priez pour lui».

Liée par une fraternité qui est née dans le tumulte des croisades et nourrie par le sang des alliances, la France et l'Arménie sont deux nations dont l'amitié est scellée à jamais dans la pierre de Saint-Denis.

L'Arménie est bien la petite sœur de la France. ■

Ph.D.

ծելով, ուր հայեր տարին մեկ անգամ Սուլր Խաչի տաղաւարին Սուլր Պատարագով պիտի յիշատակեին Եկեղեցւոյ անուան տօնակատարութիւնը:

Նման լուծում կ'առաջարկուի նաեւ Մարաթոնկ Լերան Բարձրադիր Սուլր Աստուածածին եւ ստորոտի Պետրոս Աղաքեայի վանքին համար:

Անշուշտ որ այս բոլոր ժամանակի ընթացքին եւս կ'ունեսան տարբեր ընթացքներ, բայց ինչ որ ալ ըլլայ ողջունելի գարգացում մըն է Երկար տարիներ անտերութեան մատնուած այս սրբավայրի նորոգումն ու ամրացման ջանքերը: ■

(ԱԿՕՍ)

L'ARMÉNIE S'APPRÊTE À METTRE EN LIGNE GRATUITEMENT SES MANUSCRITS ANCIENS

Amos CHAPPLE

Parmi les colonnes d'Arméniens épuisés fuyant les massacres perpétrés par les Turcs ottomans à partir de 1915, certains cachaient des livres ou des documents anciens dans leurs vêtements. Pour de nombreux survivants, ces manuscrits faciles à dissimuler étaient les seuls vestiges de leur nation qu'ils avaient pu emporter avec eux pour les mettre en sécurité.

Des milliers de ces livres et documents ont finalement abouti dans l'Arménie moderne, où ils sont aujourd'hui conservés dans le Matenadaran, un bâtiment spécialement construit pour abriter les manuscrits historiques du pays. Cependant, beaucoup d'entre eux restent dans des musées et des collections privées dispersés à travers le monde.

(Crédit : Matenadaran.am)

Aujourd'hui, les experts du Matenadaran participent à un projet novateur visant à rendre accessibles tous les manuscrits arméniens - des bibles anciennes aux recettes de gâteaux médiévaux - dans une base de données consultable.

Emma Horopian, responsable des relations publiques du Matenadaran, a déclaré à RFE/RL que le projet, officiellement baptisé «Plateforme d'accès au catalogue des manuscrits arméniens», permettra de «stocker et présenter les descriptions des manuscrits dans un format structuré et consultable».

Il serait pratiquement impossible de convaincre tous les détenteurs de manuscrits arméniens à travers le monde de les remettre physiquement à l'Arménie. La création d'une base de données consultable en ligne regroupant tous les manuscrits dans un seul endroit est donc considérée comme la meilleure solution.

Gurgen Gasparian, membre du personnel du Matenadaran, a déclaré aux médias locaux que la plateforme permettra «à tout arménologue, chercheur ou scientifique de trouver les informations qu'il recherche en quelques secondes» une fois que la base de données sera en ligne.

Des milliers de manuscrits seront consultables sur la plateforme en ligne à l'aide de mots-clés comprenant des

«LE PAYS D'ARTO» DE TAMARA STEPANYAN EN OUVERTURE DU 78e FESTIVAL DU FILM DE LOCARNO 2025

«Le pays d'Arto» (In the land of Arto) réalisé par Tamara Stepanyan a été projeté sur la Piazza Grande le 6 août dernier en ouverture du 78e Festival du film de Locarno.

Ce moment fort a marqué une étape importante pour le cinéma arménien, plaçant l'Arménie au centre de l'un des festivals internationaux

de cinéma les plus prestigieux au monde. Une coproduction franco-arménienne, ce film met en vedette Camille Cottin, Zar Amir Ebrahimi, Shant Hovhannisyan, Hovnatan Avédkian, Alexander Khachatryan, Babken Chobanyan et Denis Lavant.

Venue en Arménie pour légaliser la mort de son mari, Arto, Céline découvre qu'il lui a menti. Il a fait la guerre, usurpé une autre identité et est considéré comme déserteur. Débute alors un voyage dans son passé, à la rencontre d'invalides des combats de 2020, de vétérans des années 1990 et de la hantise d'une guerre sans fin. Une femme poursuit un fantôme, mais comment l'enterrer? Peut-on sauver les morts?

Née à Erevan en 1982, Tamara Stepanyan s'est établie au Liban avec ses parents au début des années 1990. Elle a poursuivi ses études à l'École nationale du cinéma du Danemark. Elle vit aujourd'hui en France et est considérée comme l'une des nouvelles voix du cinéma arménien contemporain. Son premier long métrage, *Embers* (2012), a été présenté en avant-première au Festival international du film de Busan. *Those from the Shore* (2016) *Village of Women* (2019) et *Mes fantômes arméniens* (2025) ont participé à des festivals internationaux et y ont été récompensés. ■

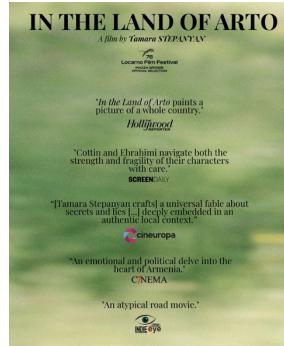
descriptions physiques et pourront être téléchargés gratuitement. La première phase du projet devrait être mise en service début 2026.

La plateforme en ligne est financée par une institution caritative créée par le magnat pétrolier britannique d'origine arménienne Calouste Gulbenkian, aujourd'hui décédé.

Selon M. Horopian, l'Arménie étant la première nation à avoir officiellement adopté le christianisme, ses manuscrits constituent «des sources uniques pour l'étude du christianisme», ainsi que «de l'art médiéval, de la linguistique et des échanges interculturels dans les régions du Moyen-Orient et du Caucase». ■

Article traduit de l'anglais

Copyright (c)2025 RFE/RL, Inc. Avec la permission de Radio Free Europe/Radio Liberty

AUGMENTATION DES RECETTES FISCALES EN ARMÉNIE

L'Arménie a enregistré une augmentation de ses recettes fiscales. Le Comité des recettes publiques a fait état d'une hausse significative des chiffres fiscaux pour le mois de juillet de cette année par rapport à la même période de l'année dernière.

«En juillet 2025, le Comité des recettes publiques a perçu 218,6 milliards de drams (plus de 573 millions de dollars) de recettes fiscales et de redevances auprès des contribuables. Cela représente une augmentation de 33,5 milliards de drams (près de 88 millions de dollars), soit 18,1%, par rapport à juillet 2024», a déclaré le président du comité, Eduard Hakobyan.

Une croissance des recettes fiscales a également été observée au cours du premier semestre. L'économiste Armen Ktoyan a expliqué que l'augmentation des impôts payés est conforme à la croissance économique globale de l'Arménie.

«L'augmentation annuelle des impôts collectés reflète une combinaison de facteurs: l'inflation, l'activité économique et commerciale, ainsi que la réduction de l'économie parallèle», a-t-il souligné.

Les 10 principaux contribuables arméniens proviennent de secteurs divers

La Commission nationale des recettes publiques a publié la liste des 1 000 plus gros contribuables arméniens pour la période de janvier à juin 2025. Les dix premiers sont:

- Mobile Centre Art
- Grand Tobacco
- Gazprom Armenia
- Ardshinbank
- Ameriabank
- Usine de cuivre et de molybdène de Zangezur
- CPS Energy Group
- International Masis Tobacco
- Pretty Way
- Digitain

Selon la commission, «les 1 000 plus gros contribuables ont versé au total plus de 986,071 milliards de drams (près de 2,6 milliards de dollars) au budget de l'État entre janvier et juin 2025. Cela représente 85,67 milliards de drams (près de 225 millions de dollars) de plus que pendant la même période de l'année dernière.»

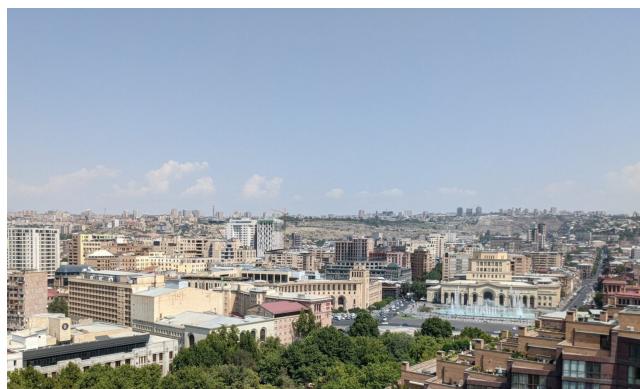
Commentaire

L'économiste Armen Ktoyan a commenté les performances des dix premières entreprises du classement des 1 000 plus gros contribuables d'Arménie. Il a notamment expliqué la raison pour laquelle Mobile Centre Art arrivait en tête de liste, après avoir versé plus de 32 milliards de drams (86,4 millions de dollars) au budget de l'État au cours du premier semestre.

«L'entreprise a atteint la première place parce qu'elle réexporte des téléphones portables d'Arménie vers la Russie. Cette activité de réexportation a considérablement amélioré ses performances économiques», a-t-il déclaré.

M. Ktoyan a souligné que la progression de chaque entreprise est influencée par des conditions de marché spécifiques qui ont contribué à l'augmentation de ses revenus et, par conséquent, à la hausse de ses paiements fiscaux.

«Par exemple, Grand Tobacco, qui arrive en deuxième position, a augmenté ses paiements d'impôts de 30 %. Le secteur du tabac dans son ensemble a connu une croissance d'environ 70 % au cours de la période considérée, et Grand Tobacco affiche une croissance rapide. Une tendance similaire peut être observée chez International Masis Tobacco, classée huitième.»

Il a également souligné qu'Ardshinbank avait payé près de quatre fois plus d'impôts qu'auparavant. La banque a généré 30% de bénéfices de l'ensemble du secteur bancaire arménien et continue d'occuper une position solide. Selon M. Ktoyan, Ardshinbank a su tirer parti de manière opportune et efficace de la vague de Russes qui se sont installés en Arménie:

«En générant des revenus hors intérêts, la banque s'est assurée un montant important de bénéfices non distribués. Cela lui confère une position solide dans plusieurs domaines. Par exemple, elle peut attirer des talents plus compétitifs et renforcer sa position sur les marchés du crédit et des dépôts.»

Digitain, un fournisseur de services numériques, complète le top 10. Selon M. Ktoyan, l'entreprise a augmenté ses paiements d'impôts de 5 milliards de drams (13,1 millions de dollars).

«L'apparition d'une entreprise dans le top 10, ou le changement de son rang dans le classement, peut être liée à la nature de son activité, à des évolutions spécifiques à son secteur ou à des changements structurels plus larges dans le monde des affaires arménien et l'environnement géopolitique. Dans >>>

ՄԵՏՐՈՊՈԼԻՏԵՆԻ «ԵՐԻՏԱՍԱՐԴԱԿԱՆ» ԿԱՅԱՐԱՆՈՒՄ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒԱԾ Է ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՆ ԵՒ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹԵԱՆՆ ԱՌՆՉՈՒՐ ՑՈՒՑԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

2025 թուականի յուլիսի 15-ից Երևանի մետրոպոլիտենի «Երիտասարդական» կայարանում ներկայացուած է Կոստան Զարեանի կեանքին և գործունեութեանն առջուող նկարազարդումների ցուցադրութիւն, որը կազմակերպուել է «Կողը» հիմնադրամի նախաձեռնութեամբ՝ «Կոստան Զարեան-140» նախագծի շրջանակում:

Ցուցադրութիւնը, հիմնուած մեծանուն գրող, արուեստաբան և փիլիսոփայ Կոստան Զարեանի կենսագրական տուեալների վրայ, նպատակ ունի մեր մշակութային ժառանգութիւնը դարձնել առաւել հասանելի և ընկալելի: Նկարազարդումները անդրադառնում են գրողի կեանքի կարևոր փուերին՝ սկսած կրթութիւնից և յեղափոխական շարժումներին մասնակցութիւնից, մինչև եղօր՝ Յովկաննես Աբելեանի շրջիկ թատրոնում ներգրաւուածութիւնը, հանդիպումը Յովկի պապի հետ, ինչպես նաև շփումները ժամանակի մեծագոյն արուեստագետների հետ: «Կողը» հիմնադրամի նպատակներից է՝ նպաստել ինքնաճանաչմանը, ազգային վշակոյթի ամրապնդմանը և զարգացմանը՝ ներկայացնելով մշակութային արժեքները բոլորին հասանելի և դիտարժան եղանակով:

Նկարազարդումների կենսագրական հիմքի հաւաքարման և խմբագրման հեղինակն է գրականագետ, արուեստաբան, թարգմանիչ, խմբագիր Երուանդ Տեր-Խաչատրեանը, իսկ նկարազարդումների հեղինակը՝ Աշխել Մուղարեանը:

«Կոստան Զարեան - 140» նախագիծը մեկնարկեց տարեսկզբին՝ Ազգային պատկերասրահում կայացած լայն ընդունութիւնուն միջոցառմամբ, որտեղ իրենց յիշութիւններով կիսուեցին մաեստր Տիգրան Մանուկեանը, Երուանդ Տեր-Խաչատրեանը, պատմաբան Վարդան Մատթեոսեանը, Կոստան Զարեանի թոռները՝ Արա և Անահին Զարեանները: Երեկոյի ընթացքում

AUGMENTATION DES RECETTES FISCALES EN ARMÉNIE

»»» *l'ensemble, la liste des principaux contribuables reflète l'état de l'économie arménienne», a déclaré M. Ktoyan.*

Au sujet de la nécessité de diversifier l'économie, M. Ktoyan a fait remarquer qu'il s'agit d'un processus complexe:

«L'exportation ne consiste pas seulement à expédier des marchandises vers de nouveaux marchés. L'objectif doit également être de bâtir une économie plus compétitive, de promouvoir la modernisation de la production et de créer des produits qui facilitent l'accès à de nouveaux marchés.»

Selon lui, l'Arménie a besoin d'une stratégie globale axée sur la modernisation des infrastructures, la réforme institutionnelle et la modernisation technologique.

S'il reconnaît certains progrès en matière de modernisation technologique, il note que ceux-ci restent lents: «Certains secteurs ont encore du mal à passer au numérique.»

Ktoyan estime que seule la mise en œuvre d'une telle approche globale permettra à la structure du commerce extérieur de l'Arménie d'évoluer dans la direction souhaitée. ■

(jam-news.net)
(Traduit de l'anglais par Artzakank)

հնչեցին Տիգրան Մանուկեանի հեղինակած Յ խմբերգեր՝ գրուած Կոստան Զարեանի «ԱՍԱՑՈՒՄ»-ների հիման վրա՝ «Յովկ» երգչախմբի կատարմամբ:

Նախագծի շրջանակում մեծանուն գրողը ներկայացւում է արուեստի տարբեր ձևերով՝ կերպարուեստ, երաժշտութիւն, գրականութիւն և այլ: Նախագիծը ներառում է բանահասութիւններ, ցուցադրութիւններ, հարցազրոյցներ և այլ նախաձեռնութեաններ: «Կողը» հիմնադրամի YouTube, Facebook և Instagram սոցիալական եջերում արդեն հրապարակուել են հարցազրոյցներ այն արուեստագետների հետ, որոնք տարիներ շարունակ ուսումնասիրել են Զարեանի կեանքն ու ստեղծագործութիւնը:

«Բուն» TV-ի հետ համագործակցութեամբ ստեղծում է 10 մասից բաղկացած վաւերագրական ֆիլմաշար, որը ներկայացնելու է մինչ այժմ լայն հանրութեանը անյատ փաստեր Կոստան Զարեանի կեանքի և գրական արժեքաւոր ժառանգութեան մասին:

Ընթացքում է նաև Կոստան Զարեանի դիմաքանդակի պատրաստման գործընթացը (քանդակագործ Մկրտիչ Մազմանեան): Նախագիծը խոստանում է նորանոր նախաձեռնութիւններ ուղղուած մեծ գրողի հանրահիշակմանը: ■

(armlur.am)

ԳԻՆՈՒ ՏՈՒՐԻՉՄԻ ԱՄԲՈՂՋ ՇՆԹԱՆ՝ EnoFest 2025 ՓԱՌԱՏՈՆՈՒՄ

Օգոստոսի 15-ին Երևանում կայացաւ է EnoFest Armenia 2025 փառատօնը: Եթեք օր շարումակ գինեգործներ, գրուաշրջային մասնագետներ ու մշակութային նախաձեռնողներ միաւորուեցին՝ ներկայացնելով Հայաստանի հինաւոր գինեգործական աւանդոյթներն ու ժամանակակից հիւրընկալութեան հնարաւորութիւնները:

Բացօթեայ փառատօնը համատեղեց գինու համեստ, մշակութային ներկայացումներ, զաստրոնոմիա, արհեստագործութիւնները:

«Մեկտեղել ենք բոլոր շահառուներին՝ գինու սոլորիկմի այն ամբողջ շղթան, որը կազմում է ցանկացած երկրի գինու սոլորիկմը», - ասում է Հայաստանի Էնոտուրիկմի խորհրդի համահիմնադիր Լիլիթ Գրիգորեանը:

Փառատօնի մեկսարկի օր՝ օգոստոսի 15-ին, տեղի ունեցաւ ուղեկցող միջազգային համաժողով՝ EnoTalks Armenia 2025-ը: Փակ ձևաչափով համաժողովի նպատակն էր զարգացնել գինու գրուաշրջութիւնը՝ համախմբելով միջազգային և տեղական փորձագետների, քաղաքականութիւնն մշակողների և ոլորտի առաջատարների:

Զբուաշրջութեան կոմիտեի Զբուաշրջութեան քաղաքականութեան վարչութեան պետ Անահիտ Մկրտչեանի խօսքով՝ նման փառատօնները նպաստում են ոլորտի զարգացմանը:

«Գիտաժողովը օգնելու է, որ միջազգային փորձը ներդորի այստեղ: Միջազգային փորձագետները իրենց երկրների և իրենց սեփական փորձը ներկայացնեն: Տեսնեն մեր հնարաւորութիւնները և ներուժը», - ասում է Անահիտ Մկրտչեանը:

Գիտաժողովի ընթացքում անդրադարձ է կատարուել «Արենի-1 քարայրի և յարակից գինեգործական լանջափտիք»՝ ԵՌԻՆԵՍԿՕ-ի համաշխարհային ժառանգութեան նախնական ցանկում ընդգրկելու կարևորութեանը:

«Պեղումների արդիւնքում յայտնաբերուել են հնագյու գինու հնձան, խաղողի նմյջներ: Եթե յուշարձանը ընդգրկուի ԵՌԻՆԵՍԿՕ-ի լշակութային ժառանգութեան ցանկում, ապա կը նպաստի, որ յուշարձանը հանրահաշվուի և Հայաստանում գինու գրուաշրջութիւնը լայն թափ ստանայ», - ասում է Հնագիտութեան և ազգագործեան ինստիտուտի գիտաշխատոր Մարիամ Շահմուրադեանը:

ՆՈՒՐԻՆ ԽՈՐՅՈՒՐԴԸ ՀԱՅԵՐՈՒՄ ՄԵԶ

Հայկական աւանդութեան մեջ նուռը կեանքի, ծաղկման, առատութեան եւ պտղաբերութեան խորհուրդ ունի: Պատահական չէ, որ Արեւմտեան Հայաստանի մեջ հարսանիքներու ժամանակ հարսը կուժի փոխարեւն՝ նուռը կը զարներ գետին եւ կտորներու կը բաժներ: Նուռին ցրուած հատիկները կ'երաշխատորեին, որ հարսը անպայման երեխայ պիտի ունենայ: Իսկ Վանի մեջ այն կիները, որոնք կը փափաքեին տղայ ունենան նուռի հատիկներով խառնուած խմորով լոշիկ կ'ուտեին:

Արարատեան թագաւորութեան ժամանակաշրջանին հայերը նուռը պաշտեր են՝ որպէս կենաց ծարի պտուղ: Քրիստոնեութեան շրջանին մինչեւ 7-րդ դար նուռի զարդարանդակներ չենք ունեցած, միակ բացառութիւնը Չուարթնոցի տաճարն է: Պատճառը այն է, որ քրիստոնեութիւնը նոր խորհրդանշներ բերաւ, եւ նուռը իր տեղը զիշեցաւ խաղողին, իսկ Անահիտ աստուածուի հին նուռ նույնարդելու մեր նախնիներով սովորութիւնը փոխուեցաւ Ա. Աստուածածին պաշտամունքով:

Նուռը եւ իր խորհրդանշական իմաստով եւ որպէս ազգային զարդարանակ՝ շատ օգտագործուած է հայկական ճարտարապետութեան, գորգագործութեան, մանրանկարչութեան եւ կիրառական արուեստի մեջ: Նուռը ներշնչած է նաեւ հանճարեղ Սերգէ Փարաջանովը, որուն համրայատ ժապաւելը՝ «Ծառան գյուղը», անոր գլուխ գործոցներէն կը համարուի:

Արդի հայ կերպարուեստին մեջ որպէս հայկական յուշանուեր՝ շատ տարածւած են փայտէ, կաւ եւ արծաթ պատրաստուած նուռի գեղորները, կանացի զարդարանքները եւ այլն...

Ինչպէս անցեաին, ներկայիս եւ Հայաստանի մեջ նուռը կ'օգտագործուի բուժիչ նպատակներով, իսկ նուռի գինին իր ուրոյն տեղը ունի հայկական գինեգործութեան մեջ: Նուռը նաեւ հայկական ազգային խոհանոցի հիմնական բաղադրիչներն մեկն են:

Պատրաստեց Շուշիկ ՄԱՒՍԱԳԱԼԵԱՆ (ԱՇԴԱԿ)

«Վրենի-1 քարայր» գիտահետազոտական հիմնադրամի տևորների պարտականութիւնները կատարող Բորիս Գասպարեանի խօսքով՝ եթե քարայրը ընդգրկուի ԵՌԻՆԵՍԿՕ-ի ցանկում, ապա կը դարձնայ համամարդկային արժեք և կը խթանի գրուաշրջութեանը:

«Վրենին համամարդկային արժեք է, հանրահաշակման գործիք է, որ գրուաշրջութիւնը այսպէս աւելի ինտենսիվ դարձնայ, դա մի այսպէս միասնական համայիր է, որտեղ այցելուն կարող է ծանօթանալ երկրաբանութեանը, կենդանաբանութեանը, բուսաբանութեանը, այսինքն այդ ամբողջը պէտք է դիտարկել որպէս մեկ միասնական փաթեթ: Այցելուները կարող են նաև կրթուել», - ասում է Բորիս Գասպարեանը:

(civilnet.am)

COMMUNICATIONS

DÉCÈS

- **M. Alex Mihran Selian**, survenu le 25 juillet 2025 à Genève.

Nous sincères condoléances à la famille endeuillée.

DONS

- Pour le repos de l'âme de **M. Yetvart Tavitian (Davutoglu)**

À Artzakank-Echo

Maral et Ara Simsar	Fr. 100.-
Annie et Raffi Garibian	Fr. 100.-

À la paroisse de l'Église St-Hagop

Tamar & Aram Avedisyan	Fr. 100.-
Chamir & Hagop Avakian	Fr. 300.-
Anouch & Dev Breguet Joshi	Fr. 300.-
Sarkis Batmanli	Fr. 50.-
Huber & Berc Dirielian	Fr. 100.-
Betty & Matig Ebligatian	Fr. 50.-
Jeanine Leeflang	Fr. 100.-
Talin & Shant Gouchian	Fr. 100.-
Ani & Iskender Giragossian	Fr. 50.-
Lucy & Hrach Giragossian	Fr. 100.-
Migirdic Ibciyali	Fr. 100.-
Makruhi Sarven Kaci	EUR 500.-
Sarven Kaci	Fr. 100.-
Jaklin & Onnik Kazanciyan	Fr. 500.-
Shaké & Alexan Keucheyan	Fr. 200.-
Avedis Kizirian	Fr. 100.-
Lydia Kurkdjian	Fr. 100.-
Pauline & Vahé Packard	Fr. 250.-
Ani & Roupen Sevag Packard	Fr. 250.-
Sima Papasian	Fr. 100.-
Silvio Sabatini	Fr. 100.-
Ani & Alex Selian	Fr. 200.-
Charlotte & Sogomon Setyan	Fr. 200.-
Ani & Vartan Sirmakes	Fr. 200.-
Famille Tavitian	Fr. 1'000.-
Maral & Najib Tabibi Torossian	Fr. 100.-
Alexandre Torosyan	Fr. 100.-
Mary Ugnat	Fr. 50.-

**Artzakank et la Paroisse de l'Église St-Hagop
remercient chaleureusement les donateurs.**

RECHERCHE

Assistant-e / collaborateur-trice
maîtrisant l'informatique
pour

compiler et archiver en digital documents publics
(divers articles) et privés

Français - anglais et connaissance des questions
arméniennes souhaitée

Travail rémunéré selon horaires - à convenir
Durée: environ 6 mois

adedeyan@yahoo.com
078 709 00 20 WhatsApp

RENDEZ-VOUS

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois à partir du 17 septembre 2025): de 10h00 à 16h15, cours de l'Ecole Topalian dans les locaux de la Fondation Topalian (à côté de l'Eglise, 64, route de Troinex) pour tous les enfants de 4 à 12 ans, débutants ou avancés. Le repas de midi et le goûter sont servis sur place. Bus de ramassage scolaire à disposition le matin et le soir. Renseignements: ecole.topalian@centre-armenien-geneve.ch

Tous les mercredis: (du calendrier scolaire genevois à partir du 17 septembre 2025): Cours de l'Ecole de danse SANAHIN de l'UAS au Centre Arménien de Genève: de 16h15 à 21h15 avec 4 classes de niveaux et d'âges différents, à partir de 5 ans sans limite d'âge supérieure. Renseignements et inscriptions auprès de Christine Sedef 0797581136.

Tous les mercredis (à partir du 8 octobre 2025): de 14h00 à 18h00, la bibliothèque Saint Grégoire l'Illuminateur du Centre Arménien de Genève est ouverte au public. Renseignements: M. Garabed Yelegen Tél. 079 538 51 26 bibliotheque@centre-armenien-geneve.ch

Tous les dimanches: (du calendrier scolaire vaudois): Ecole arménienne de Lausanne (Maison de quartier des Faverges, ch. de Bonne-Espérance 30, 1006 Lausanne): de 15h à 17h, cours de langue et de danse folklorique arméniennes pour enfants.
Contact: Ruzanna Leemann-Zakaryan armenien.lausanne@yahoo.com

Tous les dimanches: Cours de danses folkloriques arméniennes pour adultes: de 9h à 10h au Studio 2, rue du Valentin 35 à Lausanne. Contact: Aspram Minasyan aspram@yahoo.com

Arménie Culture et Saveurs vous propose:

Cours d'arménien pour adultes.

Arménien occidental

Les mardis

17h - 18h30 Groupe intermédiaire

18h30 - 20h Groupe débutant

Les mercredis

18h30 - 20h Groupe intermédiaire

Arménien oriental

Les lundis

18h30 - 20h Groupe débutant

Les jeudis

18h30 - 20h Groupe intermédiaire

Renseignements : topalianecole@gmail.com

Librairie Arménie Culture & Saveurs

55, rue de Lausanne à Genève

CHF 300.- pour 10 cours

B A F

Building an Alternative Future

VIDE GRENIER

Dimanche 7 septembre 2025 de 9h à 16h

Centre arménien de Genève

Place d'Arménie, 1256 Troinex

Restauration, Animations, Brocante

ՊԱՅԵԱՌԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՎԱՐԴԱՎԱՌՈՒ
ՏՕՆԸ ԺԸՆԵՒԻ ՍՈՒՐԲ ՅԱԿՈԲ ՄԱՅՅԻ
ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԵԶ

Կիրակի 27 Յուլիս 2025-ին, մեր Փրկչին Յիսուս Քրիստոսի Պայծառակերպութեան կամ Այլակերպութեան եւ Վարդավառի տաղաւար տօնին առիթով, ժընեկի Սուրբ Յակոբ Մայր Եկեղեցոյ մեջ մատուցուեցաւ հանդիսաւոր տուրք եւ անմահ պատարագ հանդիսապետութեամբ՝ Գերապատիւ Տ. Գուսան Ծ. Վրուցիկ Ալբանեանի:

Առաջնորդական Տեղապահ Յայր Սուրբի հրաւերով, պատարագեց եւ քարոզեց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան՝ Յոզեֆ Տ. Մաշտոց Արք. Միհրաբեան: Խոկ խորանին սպասարկեց նոյնպէս Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան՝ Յոզեֆ Տ. Մաշտոց Արք. Ս. Սաղարիա Արք. Տեր Մկրտչեան: Վերջիններս Գարեգին Բ. Վեհափառ հայրապետի օրինութեամբ կը գտնուին ժընեւ, մօտակայ Պոսէի համալսարանին մեջ Վեցամսեայ աստուածարանական դասընթացքներու հետեւելու համար: Այժմ անոնք կը հետեւին ամառնային անգլերն լեզուի երկամսեայ դասընթացքներու:

Սուրբ եւ անմահ պատարագի երգեցողութիւնը գերեցի կերպով կատարեցին Տեղապահ Յայր սուրբը եւ Եկեղեցոյ նուիրեալ երաժիշտ՝ Գրիգոր Ազատեանը: Վարդավառի տաղաւար տօնի պատարագի արարողութեան ներկայ էին բազմաթիւ հաւատացեաներ եւ երիտասարդներ որոնք արժանացան հաղորդութեան սուրբ խորհուրդին: Վարդավառի տօնի աւանդութեան համաձայն, Տեղապահ Յայր սուրբ արարողութեան աւարտին Վարդի ջուրով օրինեց ներկայ հաւատացեաները: Պատարագի աւարտին Եկեղեցոյ փոքր սրահին մեջ շարունակուեցաւ տօնի հիւրախութիւնը ճոխ հիւրասիրութեամբ, երգով ու պարով:

ՎԵՐԱՓՈԽԱՎԱՆ ՏՕՆԸ ԺԸՆԵՒԻ ՍՈՒՐԲ
ՅԱԿՈԲ ՄԱՅՅԻ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՄԵԶ

Կիրակի 17 Օգոստոս 2025-ին, ժընեկի Սուրբ Յակոբ մայր Եկեղեցոյ մեջ նշուեցաւ ու տօնախմբութեամբ Զուլցերիոյ Առաջնորդական Տեղապահ՝ Գերապատիւ Տ. Գուսան Ծ. Վարդապետ Ալբանեանի:

Յայր Սուրբի հրաւերով, տօնի ուրախ առիթով, հիւրաբար պատարագեց եւ քարոզեց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի նորաօծ միաբան՝ Յոզեֆ Տ. Մաշտոց Արք. Տեր Մկրտչեան: Խոկ խորանին սպասարկեց Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբան՝ Յոզեֆ Տ. Մաշտոց Արք. Միհրաբեան հաւատացեամբ կը գտնուին ժընեւ, մօտակայ Պոսէի համալսարանին մեջ Վեցամսեայ աստուածարանական դասընթացքներու հետեւելու համար: Այժմ անոնք կը հետեւին ամառնային անգլերն լեզուի երկամսեայ դասընթացքներու:

Տօնի առիթով մեծ ուրախութիւն էր սուրբ խորանին վրայ տեսնել բազմաթիւ դպիրներ: Պատարագի աւարտին Տեղապահ հայր սուրբը խօսեցաւ Ֆրանսերէն, Ներկայացնելով տօնի հմաստը եւ շնորհաւորեց բոլոր մայրեր եւ կանայք: Միասնաբար աղօթենք, հաւաքարար զօրսանակը մեր հաւատքին մեջ եւ ինտիմներ Ս. Աստուածածնի բարեխօսութիւնը, որպէսզի դիմէ իր Միածին որդույն, մեզ մեր մեղերէն բաւելու եւ իր օրինութիւնը առատորէն բաշխելու մեր զաւակներուն վրայ անխտիր: Ապա կատարուեցաւ աւանդական խաղողի օրինութիւնը որմէ յետոյ հաւատացեաները ստացան օրինուած խաղողներէն: Արարողութեան աւարտին Եկեղեցոյ շրջաբակին մեջ տեղի ունեցաւ ճոխ հիւրախութիւն հիւրասիրութիւն հայկական ջերմ մինուլորտի մը մեջ:

Պատրաստեց՝ Տ. Գուսան Ծ. Վարդապետ Ալբանեան

LES MOMENTS FORTS DE L'ÉCOLE TOPALIAN

L'école Topalian perpétue le désir de Monsieur Hagop D. Topalian de préserver et de transmettre l'arménien et incarne sa devise «Hay Abrink» (vivons arméniens).

Le mercredi commence en douceur à l'école Topalian. Dès 10h, les enfants sont accueillis dans une ambiance chaleureuse, où chacun a le temps de se retrouver et de se préparer pour la journée. Ensuite, les cours débutent.

Le «Hayr mer » (Notre Père) et l'hymne national avant le repas

À midi, de 12h à 13h15, une pause permet aux enfants de partager un repas ensemble, un moment convivial où les rires et les conversations raisonnent dans la cantine.

Rencontre avec AVC-AGBU Erevan

En début d'après-midi, reprise des cours favorisant l'apprentissage. De 15h15 à 15h55 cours de chant, puis c'est l'heure du goûter, un instant de plaisir avant de retrouver les parents à 16h.

Carnaval / Paregantana

Pâques / Zadig

30 ans de l'école Topalian

Après sept années passées dans cet environnement bienveillant, les élèves repartent avec un diplôme de fin de cursus scolaire en main, symbole de leur parcours et de liens profonds tissés au sein de l'école.

Ici, chaque enfant est accueilli dans un cadre chaleureux, où l'apprentissage de la langue, de la culture, et de l'histoire arméniennes se fait avec soin et passion. L'école Topalian se distingue par son atmosphère familiale, où le bien-être et l'épanouissement des enfants sont au cœur de toutes les attentions. Chaque élève grandit à son rythme en s'enrichissant de ses racines.

Rentrée scolaire le 17 septembre 2025 à 10h

La direction et l'équipe enseignante seront ravis d'accueillir vos enfants.

Fondation Hagop D. Topalian: 2-4 Place d'Arménie, CH-1256 Troinex (Genève) - topalianecole@gmail.com

- o Grand choix de livres et de publications récentes
- o Expositions de tableaux – Conférences Rencontres musicales
- o Cours de langue pour adultes arménien occidental et oriental
- o Artisanat – Souvenirs, bijoux
- o Spécialités arméniennes à emporter et service traiteur, pain arménien (Lavach), vin et cognac d'Arménie, café et thé d'Arménie
- o Voyages – Découverte de notre patrimoine culturel en Europe et en Arménie

ARMENIE
Culture & Saveurs

HORAIRES: Lundi à Vendredi 9h30 – 18h30 - Samedi 10h – 15h

55 rue de Lausanne - 1202 Genève CH -
Tram 15 - arrêt Môle ou Parking de la gare Cornavin
T +41 (0) 22 900 01 59 - info@armenie-culture-saveurs.ch
www.armenie-culture-saveurs.ch

Fondation H.D. Topalian

UAS NEWS

- Khorovatz de rentrée au Centre arménien: une journée de convivialité et de tradition**

Dimanche 24 août, les jardins du Centre arménien ont accueilli le traditionnel khorovatz, rassemblant de nombreux participants pour célébrer la rentrée et l'arrivée de la nouvelle saison. L'atmosphère était chaleureuse et conviviale, avec des plats traditionnels arméniens, notamment le khorovatz, préparés avec amour et soin.

Les participants ont pu profiter de la bonne humeur et des retrouvailles, créant une ambiance festive et joyeuse. Les tournois d'échecs et de backgammon ont ajouté une touche d'animation à la journée.

Cette célébration du khorovatz est une occasion pour la communauté arménienne de Suisse et de France voisine de se retrouver et de partager leurs traditions culturelles, renforçant les liens sociaux et perpétuant les coutumes arméniennes.

Nous vous rappelons les différents moyens de contact de notre association:

- Mail: info@u-a-s.ch
- Téléphone: 078 344 30 89

- Reprise des entraînements sportifs. inscrivez-vous!**

info@u-a-s.ch

ENTRAÎNEMENTS SPORTIFS DE L'UAS

TOUS LES DIMANCHES DE L'ANNÉE SCOLAIRE

Badminton le lundi 20-22h (école Micheli-du-Crest) +
Volleyball le dimanche 14h-16h (école de Pâquis-Centre) +
Basketball le dimanche 16h-18h (école de Pâquis-Centre) +

Tout niveau
Adhésion UAS requise
 basketball/volleyball +14
 badminton +12
inscription:
info@u-a-s.ch

Rue Micheli-du-Crest 17 / Rue de Berne 50

Les entraînements sportifs ont repris et les amateurs de sport peuvent s'inscrire pour les activités suivantes:

- Badminton
- Volleyball
- Basketball

Les entraînements auront lieu les lundis pour le badminton et les dimanches pour le volleyball et le basketball. Ces séances nous prépareront à la participation aux EAG qui auront lieu à Genève du 3 au 6 avril 2026.

Ne manquez pas cette occasion de vous inscrire et de représenter notre équipe avec fierté!

- AG et cotisations**

Nous nous permettons de vous rappeler que la cotisation annuelle à notre association est toujours ouverte au règlement.

Votre contribution est essentielle: elle nous permet de poursuivre nos activités et de préparer sereinement les projets à venir.

Par ailleurs, comme le prévoient nos statuts, le règlement de la cotisation est nécessaire pour pouvoir participer à notre prochaine Assemblée Générale qui se tiendra le 19 octobre 2025. Si vous n'avez pas encore réglé votre cotisation, nous vous invitons à le faire dans les meilleurs délais.

Nous vous rappelons les différents moyens de contact de notre association:

- Site Internet: <https://u-a-s.ch>
- Facebook / Instagram: UAS Geneva